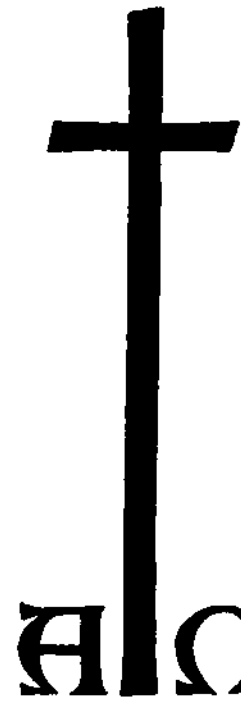

KERESZTYÉN IGAZSÁG

AZ ORDASS LAJOS BARÁTI KÖR FOLYÓIRATA

Új folyam 77. szám ❀ 2008. TAVASZ

Tartalom

IGEHIRDETÉS

id. Magassy Sándor: Forduljunk a kereszt felé, mert az igazán fontos dolgok itt derülnek ki (1Kor 3,1-8) 1

LUTHER-KONFERENCIA

Weltler Sándor: Végül (Zsolt 73,23-26) 3

Dr. Fabiny Tibor: Luther krisztocentrikus bibliaértelmezése 6

Véghelyi Antal: Az egyetemes papság és a lelkészi szolgálat 17

TANULMÁNY

Dr. Böröcz Enikő: Ordass-kutatás Chicagóban, Genfben és Berlinben I. rész 25

DOKUMENTUM

Dr. Schulek Tibor: Előterjesztés az Állam és az Evangélikus Egyház egészséges viszonyulásának érdekében 31

EMLÉKEZÜNK

id. Zászkaliczky Pál: Istennek hajlékot, szegényeknek házat, árváknak otthont – Száz éve született Jakus Imre – 35

KÖNYVISMERTETÉS

Terray László: Küzdelem az ideológiával 42

VERSEK

Jakus Imre versei

TARTALMI ÖSSZESÍTŐ 48

KERESZTYÉN IGAZSÁG

Az Ordass Lajos Baráti Kör negyedévi folyóirata

Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új folyam 77. szám – 2008. TAVASZ

Szerkesztette a szerkesztőbizottság megbízásából Isó Dorottya

A szerkesztőbizottság tagjai: Cserhátiné Szabó Izabella, Isó Dorottya, Ittzés János, Jankovits Béla, Kovács László, Tubán József

Folyóiratunk honlapja: http://olbkkerig.atw.hu

Felelős kiadó: id. Zászkaliczky Pál (tel: 27-359-291)

Kiadóhivatal: 1114 Budapest, Bocskai út 10.

Postacím: 2151 Fót, Ibolyás u. 3/A.

Csekkszám: Ordass Lajos Baráti Kör

Budapest – OTP XI. ker. 11711034–20081452

Nyomdai kivitelezés: OOK-Press Kft., Veszprém

Felelős vezető: Szathmáry Attila

HU ISSN 0865–2163 – Törzsszám: 1996/320 – Eng. szám: III./E1/20/1989

Id. Magassy Sándor

Forduljunk a kereszt felé, mert az igazán fontos dolgok itt derülnek ki

Alapige: 1Kor 3,1-8

Ezzel az igehirdetéssel - mely 1987. február 15-én, Hetvened vasárnapján hangzott el a bakonyszombathelyi templomban-, emlékezünk kedves szolgatársunkra, folyóiratunk szerkesztőségének tagjára, id. Magassy Sándorra, halálának 5. évfordulóján.

Adja Isten, hogy e böjti időben, nagypéntek és húsvét felé haladva, felragyogjon bennünk a keresztfa titka, melyről id. Magassy Sándor tanúskodott egy életen át, s amelyről tanúskodik az alábbi igehirdetése is!

– Kiderül az Isten legfőbb titka

Az, hogy milyen nagyon szeret az Isten. Pál Krisztus keresztjére mutat itt is - és a levél egész megelőző részében – egy pártokra szakadt, önmagával meghasonlott gyülekezethez szólván. Akik azt gondolják: „felnőttünk immár és nincs szükségünk az apostoli szóra", azok vegyék észre, hogy bizony elengedhetetlen a figyelés Isten üzenetére, személyes és megszólító kijelentésére. Krisztus keresztje az a legegyszerűbb és legvilágosabb jel, amely megmutatja Isten hozzánk hajló irgalmasságának mélységét. Ez az a „tejnek itala", amelyre az „újszülöttnek" – és az újjászületettnek is – elengedhetetlenül szüksége van, hogy életben maradjon.

Forduljunk a kereszt felé! – mondja Pál, s ez a felhívása ma abból a szempontból is időszerű, hogy egyházi esztendőnk rendje szerint új szakaszba léptünk. Karácsonyt követően mindeddig inkább a betlehemi jászolbölcsőre hullott fény. Jó és szükséges volt ez, hiszen a jászolbölcsőben is Urunkat, Megváltónkat mutatta elénk. Azt a szeretetet, mely nem kuporgat, hanem ad; nem elzárkózik, hanem kitárul; nem válogat, hanem mindenkit magához ölel. Most a fordulat ideje jött el. Böjt felé közeledik az anyaszentegyház, s ezért Jézus keresztjére figyel fel. Újra és újra ezt teszi, de félő, hogy nem elég gyümölcsözően. Nem kísért-e a hit titkainak gyarapodó megismerése arra, hogy Isten tanácsosainak szerepébe képzeljük magunkat? Szolgálatom során megismertem olyan embert, akit semmiképpen el nem lehetett hívni a templomba, de aki bibliaolvasónak hirdette magát és fölényesen nyilatkozott a benne lévő sok képtelenségről. Fogalma nem volt Krisztus keresztjéről. Olyan volt az egész helyzet, mintha egy csecsemőnek szalonnát gyömöszölnénk a szájába.

Számomra ismeretlen testvért temettem a héten. Igében, prédikációban a központi üzenet hangzott fel: „Úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta; hogy aki hisz őbenne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen."(Jn 3,16) Ma is bizonyos vagyok abban, hogy ez az az üzenet, melyből erő és vigasztalás árad.

– Kiderül: kik vagyunk és mi a dolgunk e földön

Egy régen élt görög bölcs hirdette: „Ismerd meg magadat!" Elég bölcs volt ahhoz, hogy megvallja: magunkat sem ismerjük eléggé. Pedig neki nem volt még rálátása Krisztus keresztjére.

Pál azt mondja: forduljunk a kereszt felé! Azért teszi ezt, mert ő már megtanulta: csak a kereszt tövében derül ki, hogy kik is vagyunk valójában. Nélküle annyi mindenfélét állíthat az ember önmagáról, persze rend szerint jót és szépet. Mennyi energia megy el arra, hogy környezetünknek bemutassuk magunkat és a magunkról alkotott szép képet ráerőltessük arra, aki utunkba kerül! Ám azt, hogy kik is vagyunk valójában, a kereszt mutatja meg nekünk: kegyelmet nyert bűnösök.

Aki a kereszt felé fordul, az harcba száll önmagával, könyörög az alázat lelkéért, törekszik a józanságra és hálás örömmel fogadja el a váltságot. Mert a kereszt lehetetlenné tesz hiúságot, dicsőséghajhászást és versengést. A kereszt látása juttat el a szolgálatra, a testvér felismerésére és arra, hogy életünk nem a miénk, hanem Urunké.

Kiderül végül az egyház (gyülekezet) jövőjének titka

Az utóbbi néhány hónapban simonyi testvéreim gyakran szólítottak meg ezzel a kérdéssel: „mi lesz a mi sorsunk?" Józan és természetes kérdésnek tűnik ez. A mélyben azonban vád lappang. A mi mai szorongató egyházi helyzetünkben ugyanis csak a fogadó oldaláról nézve látszik rendjén valónak a szolgálati hely váltása, az elbocsátó oldaláról nézve mindez hűtlenségnek és felelőtlenségnek minősül. Ám a „mi lesz velünk?" kérdésnek ez a nézőpontja alapvetően hibás. Mert csak ember kerül a látómezőbe.

Pál, amikor a keresztre mutat és amikor arra hív fel, hogy „nézzetek a keresztre", akkor ezt azért teszi, mert meggyőződött róla, hogy a kereszten van valaki! Ennélfogva az aggodalmaskodást tükröző, vagy vádat hordozó kérdésre sem itt, sem akár Nagysimonyiban is, nem az az igazán megnyugtató felelet, hogy majd csak akad valaki, aki kezébe veszi a szolgálat áldott és nehéz stafétabotját, hanem az, hogy mindig volt és mindig lesz valaki, és ez a valaki Jézus Krisztus, aki egyházát, gyülekezeteit, s minket valamennyiünket is a kezében tartotta és kezében tartja. Jövőnk egyedül így van biztos kézben. Pál ezért hangsúlyozza, hogy nem a plántálás és nem az öntözés a döntő önmagában, hanem az a fontos, hogy ki adja a növekedést. Az a fontos, hogy a termés fölött maga az Úr áll őrt.

Egyedül a felséges Úristen az anyaszentegyház „jövője"!

Lám, Pál nem méltatlankodik, nem szorong, nem vitatkozik, nem szidja a gyülekezetet, hanem felhív és bíztat: „Fordulj a kereszt felé!" Így oldódnak félelmek, így távozik a szorongás, így válik értelmessé élet, így gyarapodunk örömben, így jutunk békességre, így kerül „helyére" minden. Ámen.

Az ősi keresztyén köszöntéssel kívánunk
minden kedves olvasónknak és testvérünknek
áldott húsvéti ünneplést:
Az Úr feltámadt! Az Úr valóban feltámadt!

2008. február 1-2-án Luther konferenciára került sor a Ordass Lajos Evangélikus Oktatási Központban Révfülöpön. A konferencia Luther írásmagyarázatának alapelvét, az egyetemes papság és a lelkészi szolgálat témáját, és Luthernek az istentiszteleti liturgiával kapcsolatos gondolkodását kívánta körüljárni. A konferencia áhítattal kezdődött és az új liturgikus könyv február 2-i, 'Az újszülött Jézus bemutatása a templomban' ünnepének liturgikus rendje alapján tartott istentisztelettel zárult. Előadóink – dr. Fabiny Tibor egyetemi tanár, Véghelyi Antal teológiai referens és Hafenscher Károly lelkész -, valamint szolgálattevőink – Weltler Sándor lelkész, Ittzés János elnök-püspök – hozzájárultak ahhoz, hogy folyóiratunkban közzé tegyük előadásaikat illetve igehirdetéseiket.

Bár időközben az előadások rövidített formában, meglepetésünkre, az Evangélikus Élet című hetilapban megjelentek, a közlést mégis vállaljuk egyrészt azért, mert a konferencián jelenlévőknek erre ígéretet tettünk, másrészt pedig azért, mert fontosnak tartjuk, hogy az előadások teljes terjedelemben is hozzáférhetők legyenek. Hafenscher Károly lelkész előadását, és Ittzés János elnök-püspök igehirdetését következő, nyári számunkban olvashatják a kedves olvasók!

a szerkesztő

Weltler Sándor

Végül

„De én mindig veled leszek, mert te fogod jobb kezemet. Tanácsoddal vezetsz engem, és végül dicsőségedbe fogadsz. Nincs senkim rajtad kívül a mennyben, a földön sem gyönyörködöm másban. Ha elenyészik is testem és szívem, szívemnek kősziklája és örökségem te maradsz, Istenem, örökké!" (Zsolt 73,23–26)

Az Istenben bízó ember egyik legmegrendítőbb vallástétele ez a néhány mondat. Szebbnél szebb képekkel tárja elénk a hívő lélek szívbizodalmát. Aki írta, annak Istenen kívül nincs már senkije, semmije. Nincs, aki fogja a kezét. Isten fogja a kezét. Nincs, aki tanácsot adjon neki. Isten a „tanácsosa". Nincs senkije a mennyben, egyetlen szent angyala sem, egyedül csak az Isten. Nem leli már a kedvét a földön senkiben és semmiben, egyedül Isten a gyönyörűsége. S ha majd elenyészik a teste, szívének kősziklája, öröksége, akkor is, „ott is", egyes-egyedül csak az élő Isten marad.

Meglepő, de ez a szép vallástétel nagy lelki felindulásban született, mégpedig egy olyan korban, amikor az Istenben bízó embereknek a bűnösök felhőtlen jólétével kellett szembesülniük. Ha körülnéztek, csak azt láthatták, hogy sokan *„a kevélység nyakláncát hordják, és az erőszak köpenyébe burkolóznak, jómódjukban kérkedve néznek szét, ... gúnyolódnak, gonoszul beszélnek, elnyomással fenyegetőznek. ...Az ég ellen is feltátják szájukat, nyelvükkel megszólják a földet."* S ami talán a legmeglepőbb: mindennek ellenére, vagy talán éppen ezért, *„fordul feléjük a nép, és mohón isszák szavaikat."* Nekem úgy tűnik, mintha a szerző e sorokat (Zsolt 73,6–10) mostanában és éppen itt nálunk írta volna!

Mit tehet ilyenkor az Istenben bízó lélek? Az egyik lehetséges választ a zsoltár 17. versében találjuk: *„Végül elmentem Isten szent helyére, és megértettem, hogy milyen végük lesz."* Vagyis azt tette, amit a hívők tenni szoktak: elment az imádság házába, a templomba, hogy ott kapjon választ kérdéseire. Talán így is mondhatjuk: elment „Igefalvára"! Nem tudósokat és bölcseket, papokat és írástudókat hallgatni, nem is a kevélyek életének végén szánalommal vagy kárörömmel sajnálkozni, nem is a kíváncsiskodó Péterrel megtudakolni, hogy akkor hát Jánossal „mi lesz?" (Jn 21,21), hanem Isten előtt leborulni, és az Istent megkérdezni. Isten pedig igéjében válaszol mindazoknak, akik a nyomorúság idején hozzá fordulnak.

Ebből a nagyon gazdag isteni feleletből ezúttal csak egyetlen szót szeretnék kiemelni: ***„végül"***. Miféle vigaszt hordozhat magában egyetlenegy szó? Első hallásra talán semmilyent. Gondoljunk azonban a másik rokon értelmű kifejezésre, amelyet egy-egy haláleset kapcsán szoktunk kimondani: vége! Erről ugyan nem szívesen beszélünk, a halál szót legszívesebben kitörölnénk a szótárunkból, hiszen még Ádám is ezt mondja a Tragédia végén: *„Csak az a vég! – csak azt tudnám feledni!"* Hasonló keserűség tör föl a költő szívéből is, amikor a *Végül* című versét írja, amelyben már mindennel és mindenkivel leszámol: *„immár kész a leltár"*. Vagy ahogyan egy másik versében írja: *„Az ember végül homokos, szomorú, vizes síkra ér, szétnéz merengve és okos fejével biccent, nem remél."* Ugyanígy a hívők leltára sem sikertörténet, nem győzelmi jelentés; gondoljunk csak Pál 2Kor 11. fejezetében összefoglalt nyomorgattatásaira, az *„ötször kaptam negyven botütést egy híján"* kijelentésre (24. vers), és a többi megpróbáltatásaira! S ez csak a leltár! Akkor még nem is beszéltünk Isten embereinek testben és Lélekben vívott harcának nagy-nagy erőtlenségéről, amely még Pál apostolt is foglyul tudta ejteni, hiszen így kiáltott fel: *„Én nyomorult ember! Ki szabadít meg ebből a halálra ítélt testből?"* (Róm 7,24) Az igazságtalan bűnszolgák isteni járandóságáról pedig már ne is essék szó, hiszen tudjuk, hogy *„zsoldja a halál"*. (Róm 6,23)

Isten vigasztaló szava azonban most nem azt mondja nekünk, hogy vége, hanem ezt: *„végül"*. Tehát nem a végre, hanem a célra mutat: *„végül dicsőségedbe fogadsz"*. Számtalan más igehelyet is idézhetnénk, ahol Isten igéje megédesíti a bűnhalál keserűségét, ahol ő maga veszi ki kezünkből a keserű poharat, hogy azt helyettünk kiigya. Egy alkalommal a pusztában vándorló nép olyan forrásra lelt, amelynek keserű volt a vize. Akkor Isten Mózesnek egy fát mutatott, hogy azzal édesítse meg a forrás vizét. Isten a Golgotán is egy fára mutatott! Semmi keserűség nincs a következő három igében: *„Ne feledkezzetek meg vezetőitekről, akik az Isten igéjét hirdették nektek. Figyeljetek életük végére, és kövessétek hitüket."* (Zsid 13,7) Vagy: *„Mert elértétek hitetek célját, lelketek üdvösségét"*. (1Pt 1,9) S a leggyakrabban idézett: *„Ama nemes harcot megharcoltam, futásomat elvégeztem, a hitet megtartottam. Végezetre eltétetett nekem az igazság koronája, amelyet megad nekem az Úr, az igaz bíró ama napon; de nemcsak énnekem, hanem mindazoknak is, akik várva várják az ő megjelenését."* (2 Tim 4,7–8) Nem azt mondja, hogy vége az életüknek, hanem ezt: *„figyeljetek életük végére"!* Nem azt mondja, hogy vége a hiteteknek, hanem ezt: *„elértétek hitetek célját"*. És nem azt mondja, hogy a mi végzetünk ugyanaz a szomorú vég, mint a többieké, a kevélyeké, mert a mi zsoldunk is a halál, hanem ezt: *„végezetre eltétetett az igazság koronája, amelyet megad nekem és mindazoknak az Úr, az igaz bíró ama napon"*. Vagy ahogyan a mai ige szerint hallottuk: *„végül dicsőségedbe fogadsz"*.

Mint mindenkor, most is az Ő keresztje előtt állunk, és az Ő halálát hirdetjük, amíg eljövend. A Golgotán ezért egymásra talál vég és a cél, ahogyan Pál apostol mondja: *„a törvény végcélja Krisztus"*. (Róm 10,4) Krisztus keresztfájáról hangzik a beteljesedés szava: *„Elvégeztetett!"* (Jn 19,30) Ez az egyetlen ige, amely *„letöröl minden könnyet a szemükről, és halál sem lesz többé, sem gyász, sem jajkiáltás, sem fájdalom nem lesz többé, mert az elsők elmúltak"* (Jel 21,4). János apostol pedig hozzáteszi: *„Megtörtént! Én vagyok ... a kezdet és a vég. Én adok majd a szomjazónak az élet vizének forrásából ingyen."* (Jel 21,6) Milyen különös könyv is a Szentírás! Az ember teremtésével kezdődik, amelynek rögtön tragédia a vége! Akkor véggé lett a kezdet! A Biblia köztudottan az új éggel és új földdel zárul, amelyben igazság lakozik, amikor *„kezdetté lesz a vég"*. A Bibliának tehát a kezdeténél van a vége, és a végén a kezdete, mint ahogyan a keresztyén életnek is: az újjászületés által meghal, és a keresztség halálával újjászületik!

Hogyan fejezzük be? 1. Befejezhetnénk hagyományosan, Ászáf énekével, bár a költő szerint „zsibbad a zsoltár": *„Tanácsoddal vezetsz engem, végül dicsőségedbe fogadsz"*. – 2. Befejezhetnénk a „populista" Pállal, az „Efezusi Gárda" jeles szorgalmazójával: *„Végül pedig: erősödjetek meg az Úrban"*, *„vegyétek fel mindenképpen a hit pajzsát, amellyel kiolthatjátok a gonosznak minden tüzes nyilát!"* (Ef 6,10.16.) – 3. Befejezhetnénk „szüntelen szolgálatban", addig mesterkedve az apostol egy pártoskodó gyülekezethez szóló buzdításán, míg törvénnyé nem tesszük az evangéliumot: *„Végül, testvéreim, örüljetek, állítsátok helyre a jó rendet magatok között, fogadjátok el az intést, jussatok egyetértésre, éljetek békességben, akkor a szeretet és a békesség Istene veletek lesz"*. (2Kor 13,11) – 4. Befejezhetnénk a feltámadásban kételkedők közismert kérdésével (liberális teológusaink nagy örömére): *„Végül aztán meghalt az asszony is. A feltámadáskor tehát kinek a felesége lesz az asszony a hét közül, hiszen mindegyiknek a felesége volt?"* (Mt 22,27-28) – 5. Befejezhetnénk Jézus egyik példázatának komoly fenyegetésével: *„Végül megérkezett a többi szűz is, és így szóltak: Uram, uram, nyiss ajtót nekünk! Ő azonban így válaszolt: Bizony mondom nektek, nem ismerlek titeket."* (Mt 25,11–12) – 6. És befejezhetnénk az evangélium hangjával a feltámadott Úrról szóló bizonyságtétellel: *„Végül pedig megjelent magának a tizenegynek is, amikor asztalnál ültek, és szemükre vetette hitetlenségüket, ... hogy nem hittek azoknak, akik látták őt, miután feltámadt"*. (Mk 16,14) – 7. Mindezek ismeretében a próféta szavával fejezzük be ezt a prédikációt: *„Mert ez a kijelentés meghatározott időre vonatkozik, és végül célhoz ér"*. Nemcsak azért, mert így *„végül célhoz ér"*, hanem mivel még ezt is hozzáteszi: *„Nem csal meg, ha késik is, várd türelemmel, mert biztosan bekövetkezik, nem marad el. Az elbizakodott ember nem őszinte lelkű, de az igaz ember a hite által él"*. (Hab 2,3–4) Végül tehát célhoz ér, és él! Ámen

Dr. Fabiny Tibor

Luther krisztocentrikus bibliaértelmezése

1. Krisztocentrikus hermeneutika: az evangélium mint „szótörténés"

A Luther-kutatás kimutatta, hogy Luther hermeneutikája révén vált reformátorrá. Noha nagy történelmi teljesítménye a reformáció, mégis elsősorban *doctor*, a wittenbergi egyetem teológia professzora, bibliai egzegéta volt. Luther korántsem volt rendszeres gondolkodó, Heinrich Bornkamm szerint egy modern teológiai fakultáson minden bizonnyal az ószövetségi egzegézis professzora volna.[1]

Luther újra felfedezése a hermeneutika számára Gerhard Ebeling nevéhez fűződik, aki Luther munkásságát „nyelveseménynek" tekintette (*Luther als Sprachereignis*), ami azt jelenti, hogy Luther legfőbb szándéka Isten szavának tökéletes megjelenítése, a bibliai szövegek helyes értelmezése, Isten kinyilatkoztatásának feltárása volt.[2] Ebeling már doktori disszertációját Luther hermeneutikájáról írta 1942-ben.[3]

Az Új hermeneutika (Ebeling, Fuchs) képviselőinél ugyanakkor Luther és Bultmann mellett Karl Barth hatását is felfedezhetjük, aki szerint a hermeneutika Isten szavának hiteles megszólaltatása, hiszen Isten igéje természeténél fogva igényli azt, hogy hirdessék, azaz proklamálják. Ebeling tudatosan vállalja a protestáns hagyományt, s Lutherhez is azért fordul kitüntetett figyelemmel, mert Luther Isten igéje megszólaltatásának, érvényesítésének volt nagy mestere. Ebeling Lutherben így az Új hermeneutika előfutárát látja, hiszen Luther is azt vallotta, hogy a Szentlélek a nyelven keresztül szólít meg bennünket: a nyelv az a hüvely, amelyik hordozza a Lélek kardját, az a doboz, amelyik elrejti a drágakövet, az a pohár, ami tartalmazza az italt.

Ebeling szerint Luther „hermeneutikai forradalma" az volt, hogy a jelekről és a szignifikációról alkotott középkori nézetekkel szemben felismerte a „szóesemény"-ben manifesztálódó nyelv jelentőségét, ezért fő célja

> *„nem Isten verbális leírása volt, hanem hogy feltárja az embernek Isten előtti létezését... Isten ember feletti ítéletének kinyilatkoztatását (...). Az emberi nyelven megalkotott szóesemény Istennek az emberrel való kommunikációja legalkalmasabb formája... a szó képes megvilágítani, világosságot előidézni, életet adni. A hermeneutikai feladat csak abban állhat, hogy a szóesemény szolgálatának szenteljük magunkat oly módon, hogy a szó igazán szóvá váljon, és hogy az erejének teljességében, tiszta szóként jelenjen meg."*[4]

---

[1] Heinrich Bornkamm, *Luther und das Alte Testament* (Tübingen, 1948), idézi Jaroslav Pelikan, *Luther the Expositor. Luther's Works. Companion Volume* (Saint Louis: Concordia, 1959), 46. old.

[2] In: Gerhard Ebeling, *Luther. Bevezetés a reformátor gondolkodásába.* Budapest, Magyarországi Luther Szövetség, 1997,

[3] Gerhard Ebeling, *Evangelische Evangelienauslegung. Eine Untersuchung zu Luthers Hermeneutik.* München: Kaisers Verlag, 1942, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1962.

[4] Ebeling (1964), 44-45. old.

Luther már az 1522-es „Mi az evangélium?" (*Eyn kleyn unterricht, was man ynn den Evangelijs suchen und gewarten soll*") című írásában elutasítja azt a középkori, többek között Jeromosra jellemző felfogást, hogy az evangéliumot törvénykönyvnek tekintsük, amely Krisztus tetteit példaképpen állítja elénk. Az evangéliumot nem csak „négy evangélium" jegyzi fel, hanem Pál és Péter levelei is. Az evangélium valójában történés, mint írja:

> *„nem más ez, mint egy krónika, történet, elbeszélés Krisztusról, hogy ki ő, mit tett, mit mondott és mi történt vele... Az evangélium legrövidebb megfogalmazása ugyanis ez: Krisztus Isten Fia, értünk emberré lett, meghalt és feltámadt, a mindenség ura lett....Ahogy tehát Krisztus is csak egy van, úgy evangélium sem lehet több. Mivel Pál és Péter sem tesznek mást, mint hogy Krisztust tanítják az említett módon, ezért leveleik sem nevezhetők másnak mint evangéliumnak."*[5]

Ugyanez a gondolat fogalmazódik meg a szintén 1522-es „Előszó az Újtestamentumhoz" című írásában: nem „négy", hanem csak „egy" evangélium létezik: *„egyetlen Evangélium van; aminthogy az Újtestamentum egyetlen könyv, és egy a hit és egy az ígéretet adó Isten."* Az evangélium hangja már az Ószövetségben is hallatszik, például abban a pillanatban, amikor Dávid legyőzi a nagy Góliátot:

> *„Az Euangelion görög szó, és jó hírt, híradást, üzenetet jelent, amelyet ha eldalolunk, elbeszélünk, örvendezünk: amiképpen akkor történt, midőn Dávid legyőzte a nagy Góliátot, és jó hír, vigasztaló üzenet hallatszott, amely azt hirdette, hogy megveretett a szörnyű ellenség, és megszabadultak tőle, s hogy örvendezzenek és békesség legyen közöttük (...).*
> *Ebből pedig kitetszik, hogy egyetlen Evangélium létezik, aminthogy egy Krisztus. Mert nem egyéb az Evangélium a Krisztusról, Isten és Dávid fiáról, az igaz Istenről és emberről való prédikációnál, mert Ő az, aki halálával és feltámadásával megváltott a bűntől, a haláltól és a pokoltól mindenkit, aki hisz Őbenne. Hosszú vagy rövid beszéd is lehet tehát az Evangélium, mert ki hosszan, ki pedig röviden írta meg azt. Hosszúra azok fogják, aki Krisztusnak sok cselekedetét és szavait elbeszélik, amiképpen a négy evangélista. Rövidre pedig azok, akik, mint Szent Péter és Szent Pál, Krisztus cselekedeteiről nem szólnak, hanem csak arról emlékeznek meg, hogyan győzte le halálával és feltámadásával a bűnöket, a halált és a poklot, hogy az Őbenne hívőknek kedvezzen.*
> *Ügyelj tehát arra, hogy Krisztusból ne csinálj Mózest, sem pedig az Evangéliumból törvényt és tanító könyvet, ahogyan Szent Jeromos és mások előszói tették."*[6]

Közismert, hogy Luther – a mai fundamentalista bibliaértelmezés számára bizonyára megbotránkoztató módon – nem a Szentírás hatvanhat könyvének teljes és egyforma érvényességét (plenáris inspirációját) vallotta, hanem a kánont bátran és szelektíven kezelte, s ezért beszélhetett külön az Újtestamentum "valódi és legékesebb könyveiről". Számára János evangéliuma volt a főevangélium, Pál és

[5] Luther Márton, *Mi az evangélium? A keresztények és Mózes*. Magyar Luther Füzetek 5. Magyarországi Luther Szövetség, 1995. 7-8.old.

[6] Luther Márton, „Előszó az Újtestamentumhoz (1522)", in, *Előszók a Szentírás könyveihez*. Magyar Luther Könyvek 2. Magyarországi Luther Szövetség, 1995. 122 és 124.old.

Péter levelei a „legjobbak", mivel ezek Krisztust hirdetik, és nem cselekedeteit beszélik el, mint a szinoptikus evangéliumok. Ezért meri a Jakab-levél apostoliságát megkérdőjelezni, és azt „szalmával bélelt levélnek" nevezni.

Mindez legmarkánsabban Luthernek az 1522-es előszavában „Arról, melyek az Újtestamentum valódi és legékesebb könyvei" című rövid írásában jut kifejezésre. Talán nem véletlen, hogy ez a túlságosan radikális megfogalmazás 1534 óta kimarad a Biblia kiadásaiból és az 1539-es Újtestamentum különkiadásából is hiányzik.

> *„Mindezek után már magad is igaz ítéletet és különbséget tehetsz a könyvek között, mert felismered legjavukat. János evangéliuma és Szent Pál levelei, legfőképpen a rómaiakhoz írt, és Szent Péter első levele e könyvek magja és veleje; ezért illő, hogy ezeket tartsuk legelőbbre, és minden keresztyénnek azt javalljuk, hogy legelőször és leggyakrabban ezeket forgassa, hogy a naponkénti olvasással olyan szükségessé váljanak, akár a mindennapi kenyér. (...) Mivel János evangéliuma Krisztusnak kevés cselekedetét, ám annál több prédikációját megírja, a három evangélista ellenben sok szót veszteget a cselekedetekre és keveset a beszédekre, János evangéliuma az egy, gyengéden szóló, igaz Főevangélium, amelyet a másik három előtt sok arasszal előbbre és magasabbra kell tartanunk. Amint Szent Pál és Péter levelei is jóval előbbre valók Máté, Márk és Lukács evangéliumánál... Innét nézve Szent Jakab levele csak szalmával bélelt írás, mivelhogy az Evangélium természetéből semmit nem mutat."*[7]

Luther a Szentírást nem külső, formai tekintélyként tisztelte, hanem annak benső tartalmát, a meghirdetett, elmondott, megénekelt evangéliumot:

> *"Nem apostoli tanítás az, amelyik Krisztusról nem ejt szót, még ha Szent Péter vagy Szent Pál tanítaná is. Ellenben mindaz, ami Krisztust hirdeti, apostoli tanítás, még ha Júdás, Annás, Pilátus, vagy Heródes szájából származnék is."*[8]

2. A Szentlélek szerepe a megértésben

Ha Luther bibliaértelmezésében az első szempontunk a krisztológia volt, sietve hozzá kell tennünk, hogy a pneumatológia szempontja is ugyanilyen fontos.

> *„A Szentírásban az a legfontosabb, hogy a betűt a lélektől meg tudjuk különböztetni, mivel ez teszi a teológust igazán teológussá. Az egyház pedig ezt a lelket egyedül a Szentlélektől kaphatja, nem pedig az emberi értelemtől."*[9]

Luther nem választotta külön a betűt és a lelket, mintha a lelki értelem ontológiailag magasabban helyezkedne el. A középkor a spirituális értelmet hierarchikusan magasabb rendűnek tartotta a betű szerinti (szó szerinti) értelemnél. Luther elutasítja ezt a szemléletet, s azt vallja, hogy a betűben kell felfedeznünk a Lelket.

---

[7] Luther Márton, „Arról, melyek az Újtestamentum valódi és legékesebb könyvei (1522)", In, *Előszók a Szentírás könyveihez*. Magyar Luther Könyvek 2. Magyarországi Luther Szövetség, 1995.125-126.old.

[8] Luther Márton, „Előszó Szent Jakab és Júdás leveleihez (1522)", In, *Előszók a Szentírás könyveihez*. Magyar Luther Könyvek 2. Magyarországi Luther Szövetség, 1995., 158.old.

[9] Idézi Gerhard Ebeling, *Luther. Bevezetés a reformátor gondolkodásába*. Magyar Luther Könyvek 6. Magyarországi Luther Szövetség. 1997. 73.old.

A Lélek a betűbe megy át, a betűnek azonban a maga részéről folyton lélekké kell válnia. A betű és a lélek úgy viszonyul egymáshoz mint a törvény és az evangélium. „A betű nem jó szó, hanem a haragvó Isten törvénye. A lélek azonban jó szó, jó hír, evangélium, mivel a kegyelmet hirdeti."[10]. Luther a „lelki megértés" és a Biblia „lelki értelme" elsőségében hitt, de ennek már nincs köze az allegorikus értelemhez vagy a *quadriga* lelki értelméhez. Luthernek a lelki megértésről alkotott fogalma inkább annak felismerése volt, hogy az ember Isten kinyilatkoztatását *hitben* érti meg a Szentlélek segítségével. A lélek és a betű különállását csak az alázatosságban lehet kimutatni, mivel Isten is megalázta magát az emberi testben, egészen a kereszt botrányáig.

Luther nem győzi hangsúlyozni, hogy a megértésnek állandóan frissnek, azaz lelkinek, élőnek, jelenvalónak kell lennie. A tegnap még élő hitfelismeréseink mára már holt betűvé, törvénnyé válhatnak, amely már nem evangélium. Luther a 119. zsoltár 125. versének magyarázatában fejti ki, hogy a zsoltáros azért könyörög, hogy ne csak a betűt, hanem a lelket is megértse:

> *„Ha ugyanis valamit egyszer már megértettünk, fennáll a veszélye annak, hogy az lélekből ismét betűvé lesz, ha nem értjük meg és nem sajátítjuk el újra. Az Írás megértésében folyvást előbbre kell haladnunk. Ha a lélek betűvé is lesz, a betűnek újra lélekké kell válnia. A megismerésnek mindig is a betű az első lépcsőfoka, ez az, ami a következőben lélekké válik. ...Mert ami valaha elég volt a megértéshez, az most betű csupán. Amint már mondtuk, a betű korunkra igen kifinomulttá vált, az idők múlásában. Mert... minden lénynek, aki úton van, betű mindaz, amit a feledésnek maga mögött hagy, és lélek mindaz, ami felé tart. Mert minden, ami már a birtokunkban van, betű ahhoz képest, amit még meg kell szereznünk... állandóan könyörögnünk kell a helyes megértésért, nehogy megrekedjünk a halálra vivő betűnél.«"*[11]

A helyes bibliaértelmezés a Szentírás szövegében mindvégig Krisztust keresi, hozzá ragaszkodik, s a Szentlélek segítségével ismeri fel a mondanivalót. A Szentírás-értelmezés ezért elválaszthatatlan az imádkozástól: az *oratio-tentatio-meditatio* hármas követelményétől.

3. Luther és az Ószövetség

Bár korai zsoltárelőadásaiban Luther szerzetesként még mindig a négyes értelmet gyakorolta, azonban „1516-18 folyamán a négyes értelemről, az allegóriák túlzott használatáról, a glosszázás skolasztikus módszeréről és az arisztotelészi filozófia túlsúlyáról való lemondásként egy új hermeneutika jelei kezdtek megmutatkozni".[12] Luther új hermeneutikája az „igére", mint az Úr feltárulkozásának módjára, és a „hitre", mint az ember egzisztenciális válaszára összpontosított.

Luther számára a literális értelem volt alapvetően az egyetlen értelem, azonban érdeklődését nem a *sensus literalis* határozta meg kizárólag, amint az Lyrai Miklós

---

[10] Idézi, Gerhard Ebeling, *Luther. Bevezetés a reformátor gondolkodásába.* Magyar Luther Könyvek 6. Magyarországi Luther Szövetség. 1997. 73.old.

[11] Idézi Gerhard Ebeling, *Luther. Bevezetés a reformátor gondolkodásába.* Magyar Luther Könyvek 6. Magyarországi Luther Szövetség. 1997. 73-74. old.

[12] Gerhard Ebeling, „The New Hermeneutics and the Early Luther", *Theology Today* 21 (1964) 36. old.

és a rabbinikus egzegézis esetében történt, hanem a *sensus literalis propheticus*, és ezért zsoltárértelmezése teljességgel krisztológiai.

James Samuel Preus szerint Luther számára a hermeneutikai választóvonal már nem az ószövetségi „betű és törvény", valamint az újszövetségi „lélek és evangélium" között volt, hanem úgy találta, hogy ez a választóvonal már magában az Ószövetségben megvan! Felismerte, hogy az Ószövetség már a kezdetektől egyszerre tartalmaz ígéreteket és törvényeket. Luther valójában „helyreállította" Tyconius 3. szabályát, melyet Ágoston „Lélek és betű" címén módosított.[13] Luther meg volt győződve, hogy Isten mindig is kezdeményezte a kapcsolatot az emberrel, mivel mindig is adott ígéreteket, amire az ember igenlő válasza a hitcselekedet. Ebben az értelemben beszélhetett a „hívő zsinagógáról", mely Krisztusra tekint előre. És ebben az értelemben beszélhetett az Ószövetségről, mint a Krisztusról szóló nagy tanúságtételről. Ezért a hívőnek az Ószövetséget Krisztussal a szeme előtt kell olvasnia – *„was Christum treibet"*. A Szentírás szövege túlmutat önmagán, a benne, mint pólyában elrejtett Krisztusra utal. A nehéz szövegek is egyértelműen csak Krisztusban, a végső jelentettben nyerik el értelmüket:

> *„ha egy olyan szöveggel van dolgom, amelyiknek kemény héja van, mint a diónak, és nem tudom feltörni, akkor a sziklához (Krisztushoz) vágom, és így megkapom a legédesebb magot."*

4. Két példa Luther krisztocentrikus értelmezésére

Az alábbiakban egy ó- és egy újszövetségi példával kívánjuk Luther krisztocentrikus értelmezését illusztrálni.

a) A 8. zsoltár magyarázata

Luther tehát a zsoltárokat is alapvetően krisztocentrikus szemlélettel olvasta. Őt mindvégig az, és csak az érdekelte, ami Krisztusra mutat („was Christum treibet"). A modern olvasó számára talán zavarba ejtő „eisegesis"-nek (ti. beleolvasásnak szerk.) tűnnek Luther olvasatai. Úgy is fogalmazhatunk, hogy modern történetkritikai bibliaértelmezés számára Luther értelmezése – botrány.

Ám a „posztmodern olvasó" a modernitással szemben vallja, hogy az olvasó nem egyszerűen reprodukálja a jelentést, hanem produkálja, nem rekreálja, hanem kreálja, saját horizontja, azaz hite, meggyőződése alapján. A keresztyény olvasó ezért azt vallja, hogy nincs olvasás és megértés inspiráció, a Szentlélek ihletése nélkül. A bennünk lévő Szentlélek „érti" meg az Írásokat - mondta Luther maga többször is. A hitetlen, materialista olvasónak botrányként hat Luther olvasási módja, hiszen azt látja, hogy Luther „beleolvas" a szövegbe olyan dolgokat, amelyek nincsenek benne.

Az amerikai Luther-kutató Kenneth Hagen mutatott rá arra, hogy Luther kommentárjainak műfaja az „ennarratio"[14]. Luther nem a mai értelemben vett tudo-

[13] Preus, *op. cit.*, 260. old.

[14] Kenneth Hagen, „The Testament of a Worm: Luther on Testament and Covenant", In, *Consensus* 8 (1982) pp.12-20, „Luther on Atonement – Reconfigured. Dedicated to the Memory of Dr.Robert Preus". In, Concordia Theological Quarterly 61 (1997), pp.251-266.

mányos magyarázatot kíván nyújtani, hanem hitét, teológiáját akarta újra „elmondani", írásmagyarázatának célja a nyilvánosság előtt folytatott élet-halál harc az evangélium ügyéért. Számára az írásmagyarázat is prédikáció volt és a prédikáció is írásmagyarázat.

Látszatra a 8. zsoltár csak az emberről szól, semmi köze Jézus Krisztushoz. Luther azonban a részhez az egész ismeretében közelít: az ő olvasatában ott van az egész Szentírás, az egyház, keresztyén hívő ember összes tapasztalata és ezért látja oly határozottan Krisztus szenvedését a 8. zsoltár soraiban. Számára a 8. zsoltár egy zenemű, pontosabban egy partitúra, amit ő, a hívő értelmező „előad". Luther saját hitének, teológiájának hangszerén elmondja, előadja a művet. Ezért nemcsak, hogy nincs okunk megbotránkozni, hanem egyenesen csodálnunk kell azt, ahogy ő a zsoltárok krisztocentrikus jelentését kibontja és előadja nekünk!

Rögtön a bevezetőben írja, hogy ez a gyönyörű zsoltár Krisztusról szóló dicsőséges prófécia, amelyben Dávid Krisztus személyét és királyságát mutatja be, s arról tanít, hogy kicsoda is valójában Krisztus. (LW 12,98) Dávid mindezt a Lélek által látja és mondja (LW 12,106)

Mily nagyszerű, írja Luther, hogy Isten a hatalmát a „gyermekek és a csecsemők szája által is építi" az ellenfeleivel szemben. A csecsemők a mindenkori gyengéket, elesetteket is jelenti. Miért nem küldi az Úr az ő angyalait, Gábrielt, Mihályt, hogy megsemmisítse az ellenfeleit? Azért, mert élvezetét leli abban, hogy kigúnyolja, megleckéztesse a felfuvalkodott szívű gonoszokat. Az ő hatalmát és erejét úgy mutatja meg, hogy megalázza magát, oly mélyre száll le, hogy emberré lesz, sőt még ennél is mélyebbre, hiszen a zsoltáros szavaival ezt mondja: „féreg vagyok én, nem ember". Amíg a rókáknak van barlangjuk, addig az Emberfiának nincs hol lehajtania a fejét. Ily fizikai gyengeségben és szegénységben támad az ellenségre, s hagyja, hogy keresztre feszítsék és megöljék, de kereszthalálával lefegyverzi a fejedelemségeket és hatalmasságokat, s nyilvánosan megszégyeníti őket (Kol 2,15). De feltámad, felmegy a mennybe, s erejét a gyengék, a tanítványok, az apostolok által érvényesíti, akiket úgy küld ki a világba, mint a bárányokat a farkasok közé. Hát ezek a bárányok: a halászok és a vámszedők, a csecsszopók és a gyermekek, akik által tetszett Istennek, hogy dicsőíttessék az ő neve. Isten nem az okos római művelteket, hanem a lenézett, írástudatlan zsidókat választotta ki magának.

Amikor Luther a 8. zsoltár 5. verséhez ér el: „micsoda a halandó – mondom -, hogy törődsz vele, és ki az emberfia, hogy gondod van rá" , akkor egyértelműen a megfeszített Krisztusról beszél. Akit kigúnyoltak, leköpdöstek, megostoroztak, aki megalázta magát és akit mindenki lenézett, mert átkozott volt, mert féreg volt. Ez a megjelenési forma különösen is sértő, sokkoló hatású volt a zsidó emberek számára, akik abban hittek, hogy aki az Isten útját követi, annak jólét lesz a jutalma.

„Kevéssel tetted őt kisebbé Istennél" – olvassuk a zsoltár 6. versében. Luther szerint Dávid itt Lélekben arról szól, hogy Krisztus elhagyatottsága mily iszonyatos lesz. Emberi szavakkal - írja Luther -, nem lehet leírni, hogy ez mit is jelent. Dávid itt nem Krisztus fizikai szenvedéseiről beszél, hanem az annál sokkal nagyobb és dicsőségesebb lelki szenvedésekről. „Kisebbé tetted őt Istennél egy kis időre" – (a LXX-ban és Zsid 2,7-ben is a „brakhu" olvasható, ami azt jelenti: „rövid időre"). Vagyis egy időre az Atya el fogja hagyni az ő Fiát! A földön élő ember ennek a mélységét nem értheti meg. Ha az embernek nincs semmi problémája, jól megy

a dolga, akkor úgy érzi, Isten gondot visel róla. De amikor az Isten maszkot ölt, elrejti önmagát, amikor hagyja, hogy az ördög azt tegye velünk, ami neki jól esik, akkor bizony bajok vannak.

Luther a Szentírással magyarázza a Szentírást, a *Scriptura sui ipsius interpres* értelmében, s így a 8. zsoltár 6. versét Luther Jób könyvének segítségével világítja meg. Az istenfélő Jóbnak jól megy a dolga, de a Sátán kikéri őt. És Isten kiszolgáltatja őt a Sátánnak, aki Jóbnak mindenét elveheti, csak „rá magára nem vethet kezet" (1,12). Megkezdődik Jób fokozatos elhagyása: amíg Isten a közelében van, addig a Sátán nem férhet hozzá, ám amint „kivonul" az Isten, a Sátán egyre jobban betölti az űrt. A következő menetben már a testét is „kikéri" az Úrtól, és iszonyatos szenvedésekkel sújtja. Ám életét nem veheti el. Jób azonban lelkileg éli át, hogy Isten és az angyalai elhagyták őt. De nemcsak Isten és az ő angyalai, hanem a felesége, a barátai is teljesen elhagyják, s ő átéli Isten haragját és a poklot, s megátkozza a napot, melyen született (3,3). Ez az Isten általi elhagyatottság megtapasztalása. Luther szerint Pál apostol is megtapasztalta ezt a sátáni támadást, ezt az elhagyatottságot, hiszen arról számol be, hogy tövis adatott a testébe, a Sátán angyala, hogy el ne bizakodjon. Hiába kérte háromszor is az Urat, hogy ez távozzék el tőle, ő ezt válaszolta neki: „Elég neked az én kegyelmem, mert az én erőm erőtlenség által ér célhoz" (2Kor 12, 7-9) Pált azért annyira nem hagyta el az Isten, hogy odáig jutott volna, mint Jób, és megátkozza születése napját. Ember tehát nem értheti meg, még a legnagyobb szentek sem, akik a legnagyobb kísértéseket átélték, mint Jób és Pál, azt, amit Krisztus élt át.

Dávid is Lélekben Krisztus Istentől való elhagyatottságát (Mt 27,46) éli át és jeleníti meg, azt a szenvedést, ami Jézus Krisztus számára a Gecsemáné-kertben kezdődött: lelki szenvedést, ami a testi szenvedésnél is sokkal mélyebb, emberi szavakkal megfogalmazhatatlan. Jézus magához vette Pétert, Jakabot és Jánost, s azután „szomorkodni és gyötrődni kezdett: ...szomorú az én lelkem mindhalálig." (Mt 26,37-38) Lukács evangélista még azt is feljegyzi, hogy „verejtéke olyan volt, mint a földre hulló nagy vércseppek" (Lk 22,44). Jézus imádkozik, s a lelki haláltusája itt kezdődik el. Mel Gibson: Passió című filmje is ezért kezdődött a Gecsemáné-kerti jelenettel.

Mit is jelent pontosan az, hogy „elhagyta őt az Isten"? Luther szerint ez „nem azt jelenti, hogy az isteni természet elkülönült volna az emberitől – mert Krisztus személyében, aki Isten és Mária fia az isteni és az emberi természet annyira egy, hogy az nem osztódhat meg, nem különülhet el – hanem azt jelenti, hogy az isteni természet visszavonult és elrejtőzött, olyannyira, hogy bárki ezt mondhatta: „ez nem Isten, hanem csupán egy ember, egy megzavarodott, szerencsétlen ember. Krisztus embersége egyedül maradt, s az ördög szabad kezet kapott hozzá; az isteni természet ereje felfüggesztődött, s egyedül hagyta az emberi természetet ebben a küzdelemben."(LW 12,126)[15]

Fil 2,6-7 értelmében Krisztus itt megüresítette magát, szolgai formát vett fel. Ez azt jelenti, hogy ő kiüresítette magát az isteni formától, nem használta azt,

[15] „And in fact He was forsaken by God. This does not mean that the deity was separated from the humanity—for in this person who is Christ, the Son of God and of Mary, deity and humanity are so united that they can never be separated or divided—but that the deity withdrew and hid so that it seemed, and anyone who saw it might say, "This is not God, but a mere man, and a troubled and desperate man at that." The humanity was left alone, the devil had free access to Christ, and the deity withdrew its power and let the humanity fight alone." (LW 12, 126)

felfüggesztődött isteni természete. Ebbe a kiüresített formába próbált meg betörni az ördög, hogy betöltse azt az ő pokoli hatalmával. Ott áll, függ kiszolgáltatottan az Emberfia, hordozza a világ bűneit, s mivel az Isten nem vigasztalja, ezért a szép, ártatlan Bárányra az ördög kifeni a fogait, hogy elnyelje őt. S a szegény igaz és ártatlan ember ott remeg az Isten haragja alatt, s érettünk megízleli az örök halált és kárhozatot. Szenvedésében vért izzadt, mert lelkében át kellett élnie az Istentől való elhagyatottság kísértését, az ördög tüzes nyilait (Ef 6,16), a pokol tüzét, s azt az ítéletet, amit mi érdemeltünk a bűneinkért.

Ám mindez a mi javunkra, a mi nagy örömünkre történt, mert a hála pillanatában Krisztus legyőzi az ellenséget, és minket igazzá tesz. A kereszten megtörténik a „boldog csere", mint ezt Luther sokszor írja. A zsoltáros szavai nyomatékot adnak annak, hogy mindez az elhagyatottság „egy rövid időre" történt csupán.

Krisztus szombaton megpihen. Harmadnapon feltámasztja őt az Isten.

Luther szerint a zsoltáros próféta, aki itt hatalmas erővel prédikál Krisztusról az ő testi, s az ennél kimondhatatlanul nagyobb, emberi szavakkal megközelíthetetlen lelki szenvedéseiről. „A kereszten teljesen elhagyatott, s ecetet adnak neki, amikor annyira szomjazik. Úgy tűnik, az egész teremtés ellene fordul. Ott csüng a levegőben, függ a magasról, mintha a földön sehova sem tehetné le a lábát. Senki sem rokonszenvezik vele, senki sem vigasztalja. Ez az ő szenvedése." (LW 12,128)

A zsoltár 6. versében a tézist azonban antitézis követi: akit az Isten „egy rövid időre" magánál kevesebbé tett, azt „dicsőséggel és méltósággal ruházta fel." Mivel az emberek megvetették, gyalázták, kigúnyolták, ezért az Isten dicsőséggel ruházza őt fel. Mivel a földön undorító formája, féreg alakja volt, ezért az Isten fényes, drága ruhába öltöztette és koronával ékesítette fel őt. Luther a Genezis kommentárjában Sára haláláról, majd a feltámadás reménységéről elmélkedik, azt írja, hogy Istennek tetszett, hogy feltámassza a férgeket a romlandóságból, a szétmállott bűzös földből, hogy testük szebb legyen mint a virág, a balzsam, a nap, vagy a csillagok. (LW 4.190) Ha majd az Isten Fia megjelenik dicsőségben, akkor látjuk meg mi is az ő királyi ruhájának fényes csillogását. A megalázkodást a felmagasztaltatás követi. Luther a 8.zsoltár 6.versét Fil 2, 6-9, a Krisztus-himnusz fényében olvassa. Brevard Childs kifejezésével „kanonikus"-nak is mondhatjuk ezt az olvasatot: a régi szöveg az újabb szöveg fényében új értelmezést nyer. Dávid „prédikációja" Luther gondolkodásmódján, hitén, nyelvezetén, más szóval „hangszerén" keresztül maga is prédikációvá, azaz Istent énekkel, hangszerekkel dicsérő modern muzsikává, újra hangszerelt zsoltárrá válik.

b) A Gal, 3, 13 lutheri értelmezése

„Krisztus megváltott minket a törvény átkától, úgy, hogy átokká lett értünk – mert meg van írva: Átkozott, aki a fán függ"- írja Pál apostol Gal 3,13-ban. Krisztus a keresztfán a mi bűneink büntetését, a nekünk járó átkot viselte el önként érettünk, helyettünk és miattunk. Megtörténik tehát a „boldog csere". Figyeljük csak meg Luther „ennarratio"-ját: Krisztust beszélteti, mintha bebocsátást nyert volna a Szentháromság misztériumába, mintha hallaná, hogy a Fiú mit mond az Atyának a megváltás tervéről!

Ő magára vette a mi bűnös természetünket, s nekünk az ártatlan és győzelmes személyét adta cserébe. Ebbe vagyunk tehát felöltöztetve, s immár szabadok vagyunk a törvény átkától, mert Krisztus önként átok lett érettünk, ezt mondván: 'Emberségem és istenségem áldás nekem, s nincs semmire sem szükségem. De megüresítem magam. (Fil 2,7) Magamra veszem ember a te ruhádat és maszkodat; ebben a ruhában fogok járni, ebben fogom elszenvedni a halált, azért hogy te szabad légy és megmeneküljél a haláltól.' Így, amikor a mi emberi maszkunk volt rajta, abban a maszkban ő hordozta az egész világ bűneit, elfogták, szenvedett, keresztre feszítették és meghalt miérettünk, mert átokká lett. Ám mivel Isten volt és Örökkévaló személy, a halál képtelen volt őt megtartani. Ezért harmadnap feltámadott a halálból, és most örökké él, nincs rajta immár sem bűn, sem halál, sem a mi maszkunk többé, hanem tiszta igazságosság, élet és örökkévaló áldás. (LW 26,284)

Isten tehát önmaga ellentétének látszatába rejtőzik. A keresztfán Krisztus érettünk önkéntesen bűnné lesz, illetve az Atya teszi érettünk bűnné a Fiút, aki ezt önként vállalja, s ő, az ártatlan bárány maszkként önmagára veszi a bűnt szükségszerűen sújtó átkot.

Ami nem hitből van, az minden átok alatt van, bármennyire is nemes cselekedetekről van szó, mondja Pál apostol után Luther. (LW 26,251) Mindketten egyformán képviselik, hogy az ember nem tud a törvény elvárásainak hit nélkül eleget tenni, hiába gondolja az ember, hogy ő teljesítette a törvényt, valójában becsapja önmagát. A Krisztus-hit áldása nélkül lehetetlen eleget tenni a törvénynek. Mindaz, aki a törvény cselekedeteiben bízik, átok alatt van, írja Pál apostol (Gal 3,10).

Amikor Luther a Gal 3,13 („Krisztus megváltott minket a törvény átkától, úgy, hogy átokká lett értünk – mert meg van írva: Átkozott, aki fán függ") magyarázatához érkezik el, mindenek előtt Jeromos és a szofisták értetlenségét pellengérezi ki, hiszen ők túlzásnak tekintik ezt a részt, s iszonyodva elutasítják, mondván Pál apostol nem beszélhetett itt komolyan. Így Jeromosék kegyes buzgóságukban fel nem foghatják, hogy miként lehetne az „átok" vagy – horribile dictu – az „ürülék" képén keresztül közelíteni Krisztushoz. Azt igyekeznek kimutatni, hogy Pál nem pontosan idézi Mózest, hiszen Mózes a fára akasztott főben járó bűnözőről mondta ezt, nem pedig Krisztusról, aki nem tolvaj, hanem szent és igaz.

Luther azonban Pál apostol védelmére kel, s a szöveget alaposabban megvizsgálva mondja, hogy Krisztus nem önmaga miatt, hanem miérettünk lett átokká. Önmaga tiszta és ártatlan ember, s nem kellene, hogy a fán függjön. A törvény a bűnösöket ítéli el, ám ha Krisztus az ártatlan bárány, a tolvajok és a gazemberek, az egész világ bűneit magára vette és hordozza, akkor ő maga lett a tolvaj, hiszen „önként ment a halálba, hagyta, hogy a bűnösök közé sorolják, pedig sokak vétkét vállalta magára" (Ézs 53,12). A próféták, írja Luther ezt jó előre látták, hogy Krisztus lesz

a legnagyobb tolvaj, gyilkos, parázna, rabló istenkáromló, akit valaha is látott a világ. Most ő nem a saját nevében cselekszik, most nem az Isten és Szűz Mária fia. Most ő a bűnös, aki hordozza Pálnak, az egykori istenkáromlónak, és keresztyényüldözőnek; Péternek, Krisztus megtagadójának; Dávidnak, a paráznának és gyilkosnak maszkját; azoknak a bűnét, akik miatt a pogányok között káromolják az Isten nevét (Rm

2,24) ...Krisztus nem követte el ezeket a bűnöket, de magára, a saját testére vette azokat, hogy az ő vérével elégtételt szerezzen érettük. (LW 26, 277)

Krisztus azonosult a tolvajokkal és bűnösökkel, s ezért tolvajként és bűnösként is végezték ki. Luther szerint ez a legcsodálatosabb kép Krisztusról. A legörömtelibb vigasztalás számunkra, hiszen Krisztus helyettünk vette magára az átkot, és mi szabadok vagyunk attól.

Krisztust nemcsak keresztre feszítették és meghalt, hanem az isteni szeretet következtében reá hárult minden bűn. S ekkor jött a törvény, és azt mondta: a bűnösnek meg kell halnia. Ezért lett átokká az, aki ott függ a fán: Krisztus lett az Isten átka.

Luther minden tanítás legvidámabbikának, a legtöbb vigasztalás forrásának tekinti azt a tant, hogy miénk lehet Isten - szavakkal le nem írható, és számokkal fel nem becsülhető - szeretete és kegyelme.

Mert amikor a kegyelmes Atya látta, hogy minket agyon nyom a törvény, hogy mi átok alatt vagyunk fogva tartva, s innen sehogy sem szabadulhatunk, akkor elküldte a Fiát a világba, minden ember minden bűnét halmozottan reá vetette, s ezt mondta: 'Te leszel Péter, aki megtagad, Pál aki üldöz, káromol és kerget, Dávid, aki paráználkodik, a bűnös, aki az almából evett a paradicsomban, a lator a kereszten'. Minden személy, aki valaha is bűnt elkövetett, Te leszel. Te fizetsz az ő bűnükért, Neked kell azt jóvá tenned. És ekkor jön a törvény, és ezt mondja: 'Bűnösnek találtam őt, aki mindenki bűnét magára vette. Egyedül csak benne látok bűnt. Ezért meg kell halnia a kereszten!' Megtámadja, s megöli őt. E tett által az egész világ megtisztul, megszabadul minden bűntől, kiszabadul a halál torkából és minden gonoszságból. (LW 26,280)

Ezért a Krisztus általi, s nem a cselekedetek általi megigazulásban hiszünk. Pál apostol Gal 3,13-ban tehát azt a megdönthetetlen tézist állítja, hogy ha a világ bűnének terhe egy emberen, Jézus Krisztuson van, akkor rajtunk, a világon, többé már nincs a teher. Mert Krisztuson a múlt, a jelen és a jövő összes bűne rajta van. Micsoda erővel, hatékonysággal és dühvel támad az egész világ bűne Krisztusra, az igaz emberre!

Kozmikus méretű harc folyik itt az örökkévaló, halhatatlan, legyőzhetetlen igazságosság és a szintén hatalmas erejű, kegyetlen zsarnok, a világot leigázó bűn között. A bűn olyan erő, amelyik minden embert, minden tanult, szent, bölcs embert, az egész emberi fajt lenyeli a torkán, s ezért a nagy párbajban ő csak a bűnt látja, s azt hiszi, hogy amint a többi bűnöst, Krisztust is el tudja majd nyelni. Ám nem látja, hogy Krisztus személye a legyőzhetetlen igazságosság. A sátán csak a maszkot látja, a bűnt, amihez neki jussa van, amit ő elnyelhet. E nagy párbajban szükségszerű, hogy a bűn legyőzessék, és az igazságosság arasson győzelmet. Az élet és a halál harca folyik itt: az élet, bár átmenetileg meghal, mégis győz, mert ő halhatatlan. Az egyház a halál és az élet hatalmas és félelmetes harcáról énekel. Az élet fejedelme meghalt, de mégis él és uralkodik. A halálnak nincs többé fullánkja, meghalt a halál (Hós 13,14).

Más szavakkal - írja Luther -, az átok az áldással kerül konfliktusba. Az átok akar győzni, de az áldás isteni és örökkévaló. Krisztus, aki maga az igazságosság,

áldás, kegyelem és élet, legyőzi e három szörnyet: a bűnt, a halált és az átkot. Kol 2,15 szavaival: lefegyverezte a fejedelemségeket és hatalmasságokat. Csodálatra méltó és mindent fölülmúló ez a párbaj - írja Luther -, s az erről szóló tanítás a legfontosabb doktrína. (LW 26,282) Hálával és bizalommal kell elfogadni ezt az „édes tanítást", amelyben ennyi vigasztalás van számunkra, s amely azt tanítja, hogy Krisztus átokká lett értünk, az Isten haragjára méltó bűnössé, hogy a mi ruhánkba öltözött. Mivel önként vette magára a mi bűneinket, ezért helyén való volt, hogy Isten haragját és büntetését hordozza.

Mily boldog csere, amely magára veszi a mi bűnös személyünket, s nekünk adja cserébe az ő ártatlan, győzedelmes személyét! Mi ebbe a személybe „öltözünk be", s szabadokká válunk az átoktól. Krisztus a mi maszkunkat magára vette, büntetésünket elszenvedte, s a feltámadott Krisztuson nincs már e maszk, hanem ha benne hiszünk, mi is az új teremtés részesei lehetünk.

Hit által igazulunk meg, s ezt a tanítást is csak hit által érthetjük meg. Aki Krisztusban hisz, Krisztus e szabadító, minket megváltó hatalmas győzelmében, az nem esik a halál ítélete alá. Az egyházban az egyes emberek nem önmagukban szentek, hanem olyan bűnösök, akik Krisztus szentségéből élnek, ezért nem az emberekre, hanem Krisztusra kell nézni, ő hozott elégtételt, ő tisztította meg egyházát, ő tette szentté, mert ő hordozta a világ bűneit. Ahol Krisztusban való hit van, ott a bűn megszűnik, ahol viszont nincs ez a hit, ott a bűn megmarad. „Mert Krisztus magára vette a bűneinket, a halált és az átkot; áldozat és átok lett érettünk azért, hogy szabaddá tegyen bennünket a törvény átkától." (LW 26,288) Minden gonosztevő, apagyilkos, áruló bűnét magára vette, mert csak így lehetett átok.

Luther szerint ez az apostoli írásmagyarázati forma. Csak a Szentlélek segítségével beszélhetett így Pál apostol, – s tegyük hozzá – Luther is. Az érvelés, írja, igazán apostoli és erőteljes, hiszen Pál apostol nem egy részt vagy verset szakít ki csupán az írásból, hanem az egészet a szeme előtt tartja.

Befejezésként szóljunk ismét Luther írásmagyarázati stílusáról. „Stílusról" és tudatosan nem „módszerről" beszélünk, hiszen az újkori kifejezés inadekvát lenne Luther írásaihoz. Amint a „féreg"-metafora 8. zsoltárbeli kibontását „ennarációnak", egy újra hangszerelt modern muzsikának neveztük, úgy Gal 3,13 versének 1535-ben történt egzegézisét szintén „ennarációként" foghatjuk fel. Itt azonban még hozzá kell tennünk, hogy Luther olyan ihletettséggel éli át az élet és a halál, az átokká vált Krisztus és a törvény küzdelmének minden egyes mozzanatát, mintha helyszíni közvetítést adna. Előadásmódjának köszönhetően úgy érezzük, mi is jelen vagyunk e kozmikus méretű párbaj helyszínén, s bár jól tudjuk, ki a végső győztes, mégis fogainkat összeszorítva, az izgalomtól kiugorni akaró szívünket visszafogva drukkolunk, szorítunk az Élet Fejedelmének.

Luther krisztocentrikus írásmagyarázata élő közvetítésként szólaltja meg, adja elő az evangélium élő hangját, a *viva vox evangelii*-t. Luther igehirdetői írásmagyarázatát hallgatva nemcsak hitünk drámáját éljük át újra és újra, hanem a Szentháromság titkaiba nyerünk bepillantást, oda, ahova bepillantani az angyalok is csak vágyakoztak.

Véghelyi Antal

Az egyetemes papság és a lelkészi szolgálat

Előszó

Úgy érzem, némi magyarázatra szorul, hogy előadásomnak *Az egyetemes papság és a lelkészi szolgálat* címet választottam.

Luther egy elkeseredett pillanatában megjövendölte – és ezt le is írta -, hogy halála után sokan jönnek majd, akik saját elgondolásaikat az ő nevével és az ő írásaival próbálják igazolni. Nem bizonyítható, de lehetséges, hogy akkor is ilyen gondolatok gyötörték, amikor a dolgozószobája ajtófélfáján éktelenkedő tintafolt keletkezett. A hagyomány szerint Luther az előtte megjelenő ördögöt vette célba tintatartójával. De nem feltétlenül kell misztikus látomásra gondolnunk. Lehetett az pusztán gondolati vízió is, amelyben Luther megsejtette, hogy egy-egy leírt mondatának, vagy egy-egy írásának később olyan tartalmat tulajdonítanak majd, ami neki soha eszébe se jutott, ami mindenkor távol állt az ő lelkületétől és gondolatvilágától.

Akárhogy is állt a dolog annak idején a repülő tintatartóval, félő, hogy ha a tér és idő nem szabna előtte határokat, az bizony gyakorta a mi fejünkön csattanna, amikor Lutherra hivatkozunk, vagy őt idézgetjük. Érdekes lenne megszámolni, hogy ma Luther ellenfelei, vagy örökségének ápolói között járnának-e többen tintapacával a homlokukon...

Komolyra fordítva, egyházunkban az utóbbi időben széltében-hosszában elterjedt az a nézet, hogy nincs különbség papok és világiak, klerikusok és laikusok között, és ezt a felfogást Luther egyetemes papságról szóló nézetével indokolják.

Ha a féligazság veszélyesebb a nyilvánvaló hazugságnál, akkor ez fokozottan igaz olyankor, amikor nem egyszerűen féligazsággal van dolgunk, hanem emellett még különböző fogalmak összemosásával is. Mert nézzük az állítás kétségtelenül igaz felét: Luther valóban állítja, hogy minden megkeresztelt ember pap. Ezzel azonban nem azt mondja, hogy minden megkeresztelt ember lelkész, illetve a lelkészekével azonos jogosítványokkal rendelkezik. Luther ugyanis a papság biblikus tartalmára gondol, amikor kijelenti, hogy minden megkeresztelt ember pap. A lelkészi szolgálat viszont korántsem abban az értelemben papság, mint ahogy itt érti. Még csak köszönőviszonyban sincs vele. Még akkor sem, ha az egyházi szóhasználatban az elhívott szolgálattevőket gyakran a *pap* szóval jelölik, természetesen nemcsak a római katolikus és ortodox egyházban, bár a reformáció egyházaiban elfogadottabb a *lelkész* megjelölés. De azért a mondás nálunk sem úgy hangzik, hogy *„kinek a lelkész, kinek a lelkészné"*... És templomainkban a *papi padot* sem jutott még eszébe senkinek *lelkészi padra* cserélni. Még akkor sem, ha néhai *Ottlyk Ernő* püspök szinte minden igehirdetésében elhangzott a mondat – bizonyára a jelenlévők közül is sokan emlékeznek rá - *„Mi nem vagyunk papos egyház..."* Bővebben kifejtve arra gondolt, hogy egyházunkban nincsenek klerikusok és laikusok, és ezt Luther egyetemes papságról szóló kijelentésére hivatkozva állította. Bennem mindig felmerült

a kérdés, bár bevallom, sose mertem megkérdezni: ha egyszer nem vagyunk papos egyház, hogy lehet, hogy mégis mindenki pap?

Mindez – azt hiszem – jól mutatja, hogy van itt bőven tisztázni való.

Egy kis ekkléziológia – bibliai alapvetés

Témánk érdemi megközelítéséhez elkerülhetetlenül foglalkoznunk kell az ekkléziológia néhány alapkérdésével.

Jézusnak az egyházra, az egyház alapítására vonatkozó kijelentéseit az evangéliumokból ismerjük. Ezek görög nyelven íródtak. Abban az időben a görög a sok nemzetiségű római birodalom közvetítő nyelvének számított, amit szinte mindenki beszélt. Ezért Jézus korában nagy jelentősége volt az Ószövetség *Septuaginta* néven ismert, és közkedvelt görög fordításának, amelyben az *ecclesia* a héber Szentírás *káhál* szavának megfelelője, és Izrael népét jelenti.

Ezért nem érhetjük be annak megállapításával, hogy az evangélisták által is használt kifejezés, az *ecclesia*, szó szerint az *elhívottak* közösségét jelöli. (Az *ekklészia* az *ekszkaleo*, magyarul *elhív* igéből képzett főnév.) A kortárs zsidók rögtön értették, hogy amikor Jézus a maga egyházáról (ecclesia-járól) beszél, akkor a benne hívők népét az ószövetségi Izraellel állítja párhuzamba. Ezért az újszövetségi *ecclesia* tartalmát biblikusan mi sem határozhatjuk meg másként: az egyház Jézus népe, és így Isten újszövetségi népe.

De adódik egy másik párhuzam is: az Ószövetség úgy is beszél Isten népéről, mint nyájról, melynek maga Isten a pásztora. De az Ószövetség a királyokat is a nép pásztorának nevezi.

Jézus korában is elevenen élt népe emlékezetében, hogy Isten a nagy királyt, Dávidot, egykor a juhok nyája mellől hívta el, hogy Izrael pásztorává tegye. Ez azt jelenti, hogy az ószövetségi nép számára a pásztor kultikus jelentéssel is bírt, és mint ilyen, Isten után mindenek előtt a királyra vonatkozott. Az *Ószövetség* tehát Izrael államformáját jelöli meg, amikor a népet Isten nyájának mondja, amelynek örök pásztora maga az ÚR, aki királyokat ken fel, hogy személyükben földi pásztorra bízza nyája kormányzását.

Az *Újszövetség*ben – mint általában az ószövetségi analógiák esetében – az ÚR itt is csak Jézussal helyettesíthető. Az egyház nyájának Jézus a szó valódi értelmében vett egyetlen Pásztora (Jn 10). De miként Isten az ó szövetségben királyokat kent fel népe földi pásztorául, úgy az új szövetségben Jézus felken Szentlélekkel arra elhívott tanítványokat, hogy az egyház népének pásztorai legyenek. Bizonyos értelemben a pásztor is a nyájhoz tartozik, de nem mint része a nyájnak, nem egy a bárányok közül, hanem a nyáj az ő kezére van bízva, és ő a nyáj vezetője. A pásztornak mindenek előtt olyan felelőssége van, amilyen a bárányok egyikének sincsen: a pásztor az egész nyájért felel. De nemcsak a felelőssége nagyobb, hanem sajátos feladatai is vannak: gondoskodnia kell a (lelki) nyáj (lelki) táplálékáról, és a nyájon belüli rendről. Meg kell védelmeznie a gyengébbeket az erőszakosabbakkal szemben, gyógyítania kell a beteget, ölben kell vinnie a járni képtelent, meg kell békítenie a szarvukkal összeakaszkodókat... (Ez 34). De vannak speciális jogosítványai is: az útirányt pl. nem a bárányok döntik el szavazással, hanem a pásztor

jelöli ki. Az ő feladata a bárányбőr álcája alatt hamis tant hirdető „farkas" távol tartása is. A nyíltan támadó ragadozó farkassal pedig fel kell vennie a küzdelmet, és védelmeznie kell a rábízott nyájat – akár élete árán is. Egy szóval: a nyájat nem a bárányok demokratikusan választott testülete kormányozza, hanem a pásztor.

Hogy mi történik akkor, amikor a nyáj útirányát demokratikus szavazással jelölik ki, azt jól mutatja az aranyborjú története. A Sínairól visszatérő Mózes – mint fölkent pásztor – egyedül állt szemben az aranyborjút imádó nép demokratikusan megszavazott „igazságával". A tényleges igazság mégis az ő oldalán állt.

Az ószövetségi nép államformája teokratikus királyság volt, de nem teljhatalmú diktátorral, hanem pásztorral az élen. Hogy a királyok többsége kilépett a pásztori szerepből és zsarnokká vált, az már visszaélés volt az Istentől kapott megbízatással, és az azzal járó hatalommal. Ugyanígy az újszövetségi nyáj, az egyház szervezeti formája sem lehet soha demokrácia, hanem csak teokrácia. Ez akkor is igaz, ha a pásztorok lelki hatalmával és kormányzati hatalmával egyaránt vissza lehet élni. A visszaélés lehetősége azonban nem ok a pásztorok és a bárányok között Jézus akaratából fennálló különbség elvitatására, elmosására, tagadására.

A demokrácia jó dolog, de helye nem az egyház, hanem a világ kormányzásában van. A kettő felcserélése tragikus következményeket von maga után. Az apostoli levelekből kitűnik, hogy az akkori gyülekezetekben is meg-megnyilvánuló „demokratikus" törekvések mennyi bajt és kárt okoztak a tanításban épp úgy, mint a tiszta keresztyén élet megőrzésében. Az egyház soha nem felejtheti legfőbb és egyetlen Pásztorának szavát, amit Péternek mondott: „Legeltesd az én juhaimat!", „Őrizd az én juhaimat!", majd ismét: „Legeltesd az én bárányaimat!" (Jn 21,15kk). Nem a bárányokra bízta, hogy többségi döntéssel megmutassák Péternek a helyes utat!

És arról sem feledkezhetünk meg, hogy miután a Júdás öngyilkossága következtében megfogyatkozott apostoli testület a maga elképzelése szerint választott új tagot Mátyás személyében, Jézus, mintha mi sem történt volna, a damaszkuszi úton megjelent az ellene bosszút lihegő Saulnak, és apostolává tette, hogy mint Pálnak, neki adja Júdás megüresedett tisztét. Ha a Cselekedetek könyve nem is mondja ki tételesen, ezt nehéz másként értékelni, mint az apostolválasztás eredményének isteni döntéssel való felülírását. De ne feledjük: nem egy zsarnok diktátor, hanem a jóságos és igaz Pásztor tette az emberi mértékkel erre abszolút alkalmatlan Sault a misszió területén legeredményesebb Pál apostollá! Abból még baj sosem származott, ha Jézus, a jó Pásztor az egyházban felülírta emberek konszenzuson alapuló döntését, de mindig baj lett abból, amikor Jézus elhívását demokratikus választással emberek írták felül.

A nyáj képénél maradva: ha a bárányok maguk közül választanak egy kost, az legfeljebb vezérkos lehet, de soha nem lesz pásztor. A pásztor nélküli, vezérkos után nyargaló nyáj pedig biztos, hogy a vesztébe rohan. Pásztort viszont csak a nyáj Gazdája állíthat. A pásztort a nyáj tulajdonosa, az egyetlen Pásztor, - aki nem más, mint Jézus – a juhok közül maga hívja el, emeli ki, hogy hosszú évekig keményen dolgozzon a felkészítésén, míg végül Lelkével teszi pásztorrá. Ez akkor is így van, ha a belső felkészítés mások számára nem látható, nem kontrollálható, hanem csak a felkészítés emberi oldalát, a teológiai tanulmányok elvégzését lehet kontrollálni. Hasonló a helyzet a Szentlélekkel való felkenéssel is. Ez sem látható,

nem kontrollálható. A püspök kézrátételével történő hivatalos felszentelés mégis ennek reményével történik. A pásztor éppen ezért már nemcsak hivatalára nézve különbözik a bárányoktól, hanem mindenek előtt a Szentlélek neki adott ajándéka ruházza fel eltörölhetetlenül más karakterrel. Ezt persze lehet vitatni, de – mint látni fogjuk – nem Lutherra hivatkozva.

Bibliai alapvetésünk végén nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az Újszövetség az egyházat – egyetlen alkalommal, mintegy a „futottak még" rovatban – papok királyságának is nevezi. *„Ti azonban választott nemzetség, királyi papság, szent nemzet vagytok, Isten tulajdonba vett népe, hogy hirdessétek nagy tetteit annak, aki a sötétségből az ő csodálatos világosságára hívott el titeket;"* - olvassuk 1Pt 2,9-ben. Az apostol itt nyilvánvalóan 2Móz 19,5–6-ra utal: *„Most azért, ha engedelmesen hallgattok szavamra, és megtartjátok szövetségemet, akkor ti lesztek az én tulajdonom valamennyi nép közül, bár enyém az egész föld. Papok királysága és szent nép lesztek."*

Látszólag tehát az egyetemes papság gondolatának itt van valamelyes bibliai alapja. Csakhogy Péter apostol itt nem arról beszél, hogy az egyház tagjai papi szolgálatot töltenek be. Hiszen még az Ószövetségben is volt különbség a Lévi papi törzséhez – származás alapján – való tartozás, és a tényleges papi tisztség betöltése között. Viszont Lévi papi törzse abban különbözött a többi törzstől, hogy a földi Kánaánban nem kapott örökrészt, mert az Úr volt az ő öröksége. Ennek a törzsnek az Istenhez való kapcsolódása volt sokkal szorosabb a többiénél. Péter apostol pedig ezt az analógiát alkalmazza, amikor levelében 2Móz 19-et idézi. Azt fejezi ki, hogy az egyház népe Isten tulajdona és Isten az egyház népének öröksége. Szó sincs tehát az ószövetségi papi szolgálat vagy papi funkciók továbbéléséről az egyházban! Krisztus egyháza valóban nem papos egyház - legalábbis nem ószövetségi értelemben!

Luther egyetemes papságról szóló nézetéhez azonban nem a Péter levélben kell alapigét keresnünk. De ez egyben azt is jelenti, hogy az újszövetségi papság nem ekkléziológiai kérdés, sokkal inkább krisztológiai.

Krisztus, az új szövetség Főpapja

Anélkül, hogy belebonyolódnánk Jézus Krisztus kereszthalálának értelmezésébe, meg kell emlékeznünk arról, hogy a Zsidókhoz írt levél Jézust az új szövetség Főpapjaként állítja elénk. De nem úgy, mint akiben az ószövetségi főpap szolgálata folytatódik vagy beteljesedik, hanem mint aki az ószövetségi főpap helyébe lép, hogy ne más életek kioltásából származó áldozatokat ajánljon fel, hanem önmagát szánja oda egyszer s mindenkori érvényű örök áldozatul. Ezzel eltörölve az ószövetségi papságot és kultuszt, ő maga lett pap, oltár és áldozat. De ne feledjük, hogy ez csupán képies beszéd.

Ezért csak képi értelemben beszélhetünk a hívők Krisztus főpapi szolgálatából való részesedéséről is. Ez megfelel az apostoli hagyománynak. *„Abból ismerjük a szeretetet, hogy ő az életét adta értünk; ezért mi is tartozunk azzal, hogy életünket adjuk testvéreinkért."* - írja János apostol 1Jn 3,16-ban. *„Az Isten irgalmára kérlek tehát titeket, testvéreim, hogy okos istentiszteletként szánjátok oda testeteket élő és szent áldozatul, amely tetszik az Istennek;"* - mondja Pál Rm 12,1-ben. *„Arra kérlek mindenekelőtt, hogy*

tartsatok könyörgéseket, imádságokat, esedezéseket és hálaadásokat minden emberért,..." - írja Timóteusnak 1Tim 2,1-ben.

Krisztus, mint Főpap, kép csupán, de nem kép, amit kifejez, hogy életét adta övéiért, hogy halálig menően odaszentelte életét az Atya akaratának betöltésére, és miközben szenvedett, közbenjárt a bűnösökért. A hívők ebből fakadó egyetemes papsága is csupán kép, de nem kép, amit kifejez: a hívők életüket is tartoznak egymásért föláldozni, testüket élő áldozatként kell odaszánniuk Isten akaratának betöltésére, és szüntelen imádságban kell közbenjárniuk egymásért, miként János és Pál imént idézett szavaiban hallottuk. Ilyen képi értelemben nagyon is „papos egyház" a Krisztus gyülekezete.

Luther az egyetemes papságról

Luther a fentihez hasonló értelemben beszél a megkeresztelt hívők egyetemes papságáról. Kell, hogy szüntelenül közbenjárjanak egymásért imádságban, kell hogy életüket Isten kezében tudva, áldozatot vállaljanak és akár életüket is odaadják egymásért, és – harmadik papi funkcióként – Luther a „consolatio fratrorum"-ot, a testvéri vigasztalást jelöli meg. De Luther gondolkodásában mindez a keresztyén élet területére tartozik, és nem az egyházi szolgálatéra.

Luther gondolatait ebben a kérdésben sem érthetjük meg igazán, ha figyelmen kívül hagyjuk korának egyházi miliőjét. A középkori – és persze részben máig is élő – katolikus kegyességi gyakorlatra gondolok. Nevezetesen arra, ahogy a világi hívők a maguk imádságát leértékelték a papokkal mondatott imádsággal vagy misével szemben. Amit persze még hatékonyabbnak gondoltak, ha imakérésüknek az egyház javára tett adománnyal adnak nyomatékot. (Alig merem megkérdezni: biztos, hogy ez a mi gyakorlatunktól teljesen idegen? Elég, ha a halottakért való imádkoztatás szokására gondolunk...)

Luther tehát imádságra való buzdításnak szánja az egyetemes papságra való hivatkozást: ne imádkoztass a beteg hozzátartozódért, hanem imádkozz érte te magad! A te közbenjáró imádságod, ha hittel és kitartóan mondod, semmivel sem kevésbé hatékony, mint az az imádság vagy mise, amit a pappal mondatnál érte. És ne váltsd ki az egyháznak felajánlott adománnyal azt az áldozatot, amit neked magadnak kellene meghoznod: az idődből, az erődből vagy bármiből, amivel segíthetnél. Ez Luther tulajdonképpeni mondanivalója, amikor egyetemes papságról beszél.

Luther az egyházi szolgálatról

Ha úgy találtuk, hogy az egyetemes papságról szólva Luther megnyirbálja az egyház hivatalos szolgálatát végző papok/lelkészek privilégiumait, és abból egy lényeges szeletet, a másokért való áldozathozatalt, az imádságban való közbenjárást és a testvéri vigasztalást a világi hívők hatáskörébe utalja, akkor azt is meg kell látnunk, hogy ez csak az érem egyik oldala. Az egyház néha papnak, néha lelkésznek, máskor prédikátornak mondott hivatalos szolgálattevőitől csak az Isten népe képviseletében, Isten felé irányuló közvetítő szerepet vitatja el, mint fölös-

legeset. Ezzel a római egyháznak az ellen a törekvése ellen küzdött, mely a klerikusokat mindenek előtt az Isten népe és Isten közötti, úgy is mondhatom, hogy alulról felfelé irányuló közvetítő szereppel ruházta fel. Ezzel szemben Luther – ha lehet mondani – még a római egyháznál is markánsabban hangsúlyozta a hivatalos szolgálattevők felülről lefelé, Istentől az Isten népe, a gyülekezet felé irányuló közvetítő szerepét. Ezt nem az ószövetségi papi funkciók, hanem a prófétai szerepkör továbbélésével indokolta. Ez egyébként biblikus felfogás, megfelel az apostoli levelek és a Cselekedetek könyve tanításának.

Ahogy a prófétáknak közvetíteniük kellett Isten aktuális üzenetét választott népe felé, úgy kell az egyház hivatalos igeszolgálatát végző személynek – a Szentírás igéi alapján - Isten aktuális üzenetét közvetítenie az egyház népe, a gyülekezet felé.

Az egyház babiloni fogságáról szóló könyvecske világosan tükrözi Luther felfogását: *„akiket pedig mi papoknak nevezünk, azok szolgák, ...és a papság (sacerdotium) semmi más, mint szolgálat (ministerium). Hasonlót mond Pál 1Kor 4,1-ben: »Ki-ki úgy ítéljen felőlünk, mint Krisztus szolgái és Isten titkainak sáfárai felől.« ...Így írja le ugyanis Isten a papot Malakiás próféta által: »A pap ajkai őrizzék a tudományt, és tant keressenek szájából, mert a Seregek Istenének követe ő.« (Mal 2,7) Azért feltétlenül biztos dolog, hogy aki nem a Seregek Istenének „angyala" (azaz: követe), vagy más célra és nem követségre (angelatum) hívatik meg, az éppenséggel nem pap."* Luther ezt Róma gyakorlatával szemben mondja, amelyben a papság iránya megfordul, és tartalma a miseáldozat élőkért és holtakért való felajánlása lesz. Luther felfogásában Róma a papot Istennek az emberhez küldött követéből az ember Istenhez küldött követévé – az ő kifejezésével - *miseáldozárrá* fokozza le!

Papos egyház vagyunk-e? Luther válasza erre az, hogy mi papos egyház vagyunk, ha pap alatt az Isten követét értjük, míg Róma csak a miseáldozárok egyháza! Mert a miseáldozár nem több, hanem kevesebb a papnál! Mi nem „csak lelkészek" vagyunk, míg a katolikus kollégáink papok! Ellenkezőleg: Mi vagyunk papok, Isten követei, míg ők „csak" miseáldozárok.

A pap tehát a Seregek Istenének „angyala", Isten követe, akit mindenek előtt – Szentlelke által – maga Isten hív el és szentel föl. De nem közvetlenül, hanem az egyház erre rendelt hivatalának és hivatalos személyeinek segítségével. *A zsinatokról és az egyházról* című, 1539-ben írt könyvében, az *Egyház hét ismertetőjegyéről* szóló részben írja Luther: *„...az egyház egyházi szolgákat avat és hív meg, és vannak hivatalai amelyekbe embereket állít. Mert az egyháznak szüksége van püspökökre, lelkipásztorokra, prédikátorokra, akik nyilvánosan és személyesen szolgáltatják és adják a ... szentségeket az egyház által és annak nevében, de még inkább Krisztus rendeléséből. ... Ahol tehát ezt látod, biztos lehetsz benne, hogy ott van Isten népe, a szent keresztyény nép. ... Az igazi apostolok, evangélisták és próféták pedig arról ismerhetők fel, hogy Isten igéjét hirdetik, és nem Isten igéje ellen prédikálnak. Ha tehát az apostolok és próféták kihaltak, másoknak kellett jönni helyükbe, és fognak is még jönni, a világ végezetéig. Mert az egyháznak a világ végéig nem szabad elenyésznie, ezért az apostolok, evangélisták és próféták is szükségképpen megmaradnak, akárhogy hívják is azokat, akik Isten igéjét hirdetik és Istent szolgálják."*

Luther szerint tehát nem az elnevezés a fontos! Az egyházban az ige szolgálata azonban semmiképpen sem egyetemes funkció! Erre Isten elhívott követeinek van felhatalmazása. Formálisan az egyház gondoskodik fölkészítésükről, szenteli föl és állítja szolgálatba őket, de mindenkor Jézus Krisztus személyes elhívását

feltételezve. Ebből Luther soha nem engedett. Miként abból sem, hogy a pap az egész istentiszteleten Isten követeként szolgál: *„az Atya, Fiú, Szentlélek nevében"* tesz mindent. Isten nevében köszönti a gyülekezetet. (Helytelen a „Kegyelem *nékünk* és békesség..." köszöntés.) A pap Isten bűnbocsánatát adja a feloldozás igéiben, és az elbocsátáskor Isten áldását nemcsak kéri, de közvetíti.

Luther a papokat nemcsak az *ige szolgáinak*, hanem *pásztoroknak* is mondja, *„mivelhogy a legeltetés, vagyis a tanítás a kötelességük."*

Ma persze elavult gondolkodás vádját hívjuk ki magunk ellen, ha a lelkipásztorkodás tartalmának a tanítást tekintjük. A ma mindent tudó és mindent jobban tudó, taníthatatlan emberét tanítani – elismerem – valóban lehetetlennek tűnő vállalkozás. Luther szerint ez mégis a hivatalos papi szolgálat része. Nem cserélhető fel mással. Az igehirdetés más műfaj, nem pótolja a tanítást. A pásztori beszélgetésben a másik meghallgatása, vigasztalása, az együtt imádkozás vele nélkülözhetetlen, de nem elég: Luther szerint tanítani is kell. Nem hiszem, hogy Luther elégedett lenne mai gyakorlatunkkal, a tanításnak iskolai hittanórákra és konfirmandus oktatásra való korlátozásával. A hivatalos papi szolgálat lényegéhez tartozik a tanítás is, és ez nem von le semmit annak jelentőségéből, amit Luther a már idézett *A zsinatokról és az egyházról* című könyvében így mond: *„Az Isten igéje a fő dolog, ez az a fő szentség, amiről a keresztyény nép a szent nevet kapta. Mert Isten igéje szent és megszentel mindent, amihez ér, sőt az ige magának Istennek a szentsége. ... A szent ige az az igazi szentség, és az az igazi kenet, amely felavat az örök életre. ... A külső igéről mondom ezt, arról, amit emberek élő szóval hirdetnek. Ezt hagyta Krisztus hagyatékként maga után, mint nyilvánvaló jelet, hogy megismerhető legyen róla az ő egyháza és a szent keresztyény nép mindenütt a világon. ... Jegyezzük meg, hogy az ige az első fő szentség, miként Szent Ágoston is mondja: »Ecclesia verbo Dei generatur, alitur, nutritur, roboratur« (Az egyházat az Isten igéje szüli, tartja, táplálja, erősíti.)"*

A papot az egyházi latinban a *sacerdos* jelenti, ami tartalma szerint annyi, mint *megszentelő*. Nem kellene félnünk ettől a szótól, hiszen az áldozatbemutatásra nincs benne utalás. Nem mi tehetünk róla, hogy a római katolikus egyház a *sacerdos*-t mindenek előtt a felajánlott áldozat megszentelőjére és természetesen bemutatójára, az áldozópapra alkalmazza. Ez tartalmi bővülés az eredeti jelentéshez képest. Ha a szó eredeti értelménél maradunk, akkor a pap, mint *megszentelő*, vállalható megjelölése a hivatalos egyházi szolgálattevőknek: hiszen, mint Luther mondja, Isten igéje szentel meg mindent, a pap pedig – mint Isten követe – mindenek előtt Isten igéjének szolgája és Isten népének tanítója, hogy Isten népe a papok szolgálata által megszentelődjék. 16. századi evangélikus reformátoraink még nem is ódzkodtak a pap szó használatától. Erre utal például Sztárai Mihály *Az igaz papság tüköre* címmel 1559-ben, Huszár Gál által nyomtatott és megjelentetett komédiája a papok házasságáról.

Summa

Befejezésül igyekszem a lehető legegyszerűbben és közérthetően summázni Luther mondanivalóját.

Luther minden hívőnek azt tanácsolja, hogy amikor Istentől szeretne kérni valamit, ne keressen közvetítőket, ne forduljon paphoz sem, mert nincs rá szükség!

Imádságban boruljon le Isten előtt, és mondja el hittel a kérését. Semmivel sem fog kevésbé meghallgatásra találni, mintha pap vagy bárki más közbenjárását kérné, hiszen Krisztusért minden hívő egyaránt kedves Isten előtt, aki kérésüket örömmel hallgatja és szívesen teljesíti.

Másrészről, amikor Isten akar megszólítani bennünket, akár hogy megtérésre hívjon, akár hogy kegyelmét hirdesse, akkor azt általában nem közvetlenül teszi, hanem az általa elhívott, és az egyház által is hivatalosan fölszentelt és szolgálatra rendelt közvetítők által, akiket akár papnak, akár lelkésznek, akár lelkipásztornak, akár prédikátornak nevezünk, – soha nem az elnevezés a fontos –, az ő követei, akiket ő maga küld hozzánk. Mindez nem mond ellene annak, hogy – a tőle kapott mérték szerint – mindannyian bírjuk a Szentlélek valamilyen ajándékát, és vezetésére is bátran hagyatkozhatunk.

Jakus Imre

Csak kő vagyok

„A kövekből is támaszthat fiakat".

Csak kő vagyok.
Utak porában fekvő.
Bányász nem keres, tudós nem kutat.
Nincsen már bennem rejtett aranyérc,
Szürke vagyok, akár az utak.
És összetörtem . . . belepett a por.
Templom falába csókolt a Mester,
De visszaestem.
Azóta fekszem,
Mint az a másik bibliás beteg,
Kinek szívét bánat marta meg,
Mert messze volt a Bethesda tava, --
Hiába feküdt közvetlen közelbe.

Így fekszem én is s várok összetörve
Beteljesülni égő szavakat:
„A kövekből is támaszthat fiakat".

Dr. Böröcz Enikő

Ordass-kutatás Chicagóban, Genfben és Berlinben

Bevezetés

Már a doktori iskolába kerülésem előtt foglalkoztatott két téma. Az egyik a Magyarországi Evangélikus Egyház (MEE) teológiájának alakulása 1945 és 1989 között. Ez azért kezdett érdekelni, mert felfigyeltem arra, hogy az ún. Káldy-korszak végére szinte teljesen eltűnni látszott az egyház belső és külső kommunikációjából a biblikus-reformátori-hitvalló teológiai érvelés. Nem volt ez felfedezhető az egyház napi gyakorlatában sem.[1] Ugyanígy azt is megállapítottam, hogy az ún. ébredési vonal teológiai és egyháztörténeti képe az esetek többségében elméleti, gyakorlati és magatartásbeli szinteken is nélkülözte a fent említett evangélikus vonásokat. Emiatt hasonlítható az ide tartozó személyek és csoportok tevékenysége egy mindkét irányba kilengő ingához. Ennek megfelelően e vonal képviselőinek az egyházi tevékenységét hol egyházellenes, hol az egyház érdekében végzett munka jellemezte.

A másik témakör, ami érdekelt, az a levéltári szolgálatom során választott témám: a Magyarországi Evangélikus Egyház 1945 utáni története. A két téma – tehát az 1945 utáni evangélikus teológiai reflexió és egyházunk 1945 utáni története helyes feldolgozásától, esetleg teljes elhanyagolásától sok minden függ. Elsősorban az, hogy képesek leszünk-e végre megszabadulni a hamis teológiák és egy hamis egyháztörténelmi emlékezés okozta súlyos terhektől, vagy pedig tovább cipeljük azokat. Mind a két esetben szolgálatunk tisztasága és gyümölcsöző volta a tét.

Három ország három városában végzett Ordass-kutatásaim legújabb eredményeiről a fentiek hátterén szeretnék néhány megjegyzést tenni. A sorrend – Chicago, Egyesült Államok; Genf, Svájc; Berlin, Németország. A kutatás időhatára Chicagóban Ordass két aktív püspöki szolgálatának időtartama – tehát 1945 és 1948; valamint 1956 és 1958; – illetve a haláláig eltelt időszak egy része volt. Genfben a kutatás időhatára 1956–58, illetve az azt megelőző pár év. Berlinben az időhatár szintén többségében 1956–1958.

I. Chicago

2003. szeptember 8-28-ig tartott a kutatás az amerikai Illinois állam Chicago városának egyik külvárosában lévő egyházi levéltárban. A levéltár neve: Central-Archives of the Evangelical-Lutheran Church in America (CaoELCA)[2] Akkori ve-

[1] A két világháború között a következő legfontosabb négyszáz éves évfordulók megünneplésére került sor. 1917 – a reformáció, 1921 a wormsi birodalmi gyűlés, 1922 Luther Újszövetség-fordításának, 1930 az Ágostai hitvallás felolvasásának, 1936 a Schmalkaldeni hitcikkek kibocsátásnak négyszáz éves évfordulói. Mindezekhez csatlakoztak a hasonló magyar, protestáns illetve evangélikus vonatkozású évfordulók.

[2] Az amerikai evangélikus levéltárakról többet l. In. An introductory guide to Lutheran Archives. Archives of Coorporative Lutheranism. Lutheran Council in the USA. New York 1981. Szerkesztő: Helen M. Knubel.

zetője: Elisabeth Wittmann volt. Ő a kutatás teljes időtartama alatt a busszal és metróval történt utazásomat követően saját gépkocsijával is segítette a levéltárba történő eljutást. Az utazás napi három órát vett igénybe, reggel öt órakor indultam el, és este nyolc órára értem vissza a kollégiumba.

Előzőleg itthon tanulmányoztam az *'Ordass és az amerikaiak'*, illetve *'Ordass és Amerika'* témákat. Itt egyfelől személyekre bukkantam, másfelől az amerikai utazása kapcsán gyűjtött saját tapasztalataival foglalkoztam.[3] A rövidebb – hivatalos – és a hosszabb – magánjellegű – tudósításokból az derült ki, hogy Ordass először Genfben találkozott amerikaiakkal, majd 1947. április 18-án lépett amerikai földre, és június 4-én indult vissza.

Ordass eleinte teljesen ismeretlen képlet volt az amerikaiak számára. Az ismerkedés az 1947. február 25-e és március 18-a közötti genfi látogatása alatt kezdődött. Első amerikai partnere Sylvester C. Michelfelder volt, akit az LVSZ Lundban történő alakuló gyűlésén az LVSZ első elnökévé választottak. Az első találkozásuk 1947. február 28-án kissé nehézkesre sikerült. Ordass azt szerette volna, hogy hallgassák meg őt, és azután bemutatkozása alapján tanácskozzanak. Az újabb személyes találkozás március 3-án történt, akkor Ordass másfél órán át beszélt. Michelfelder 1947. március 4-én este vacsorázni hívta Ordasst a lakására. A beszélgetés során többek között arról esett szó, hogy az ökumené gondolata némelyek szerint „színtelen felekezeti uniót" jelent. Viszont Michelfelder és az amerikai lutheranizmus erős lutheránus öntudattal bírt. Ordass így írt erről: „Amerika mellett az öntudatosan lutheránus Skandinávia világviszonylatban is hatalmas szellemi hordozóerőt jelent, és a kis magyarországi lutheránusságunk öntudattal hordozhatja a felekezetek között a maga színét, de ezenfelül hordozhatja az Evangéliumot szolgálók között a maga Istentől kapott külön szent hivatását is."[4]

Ordass 1947. április 21-én találkozott Amerikában személyesen Franklin Clark Fry amerikai egyházelnökkel. A találkozás előtti órákról, majd a találkozást követő benyomásairól Ordass a következőket írta: „Hosszú imádságban járultam Istenhez, hogy ebben a számomra idegen világban adjon nekem ajándékba megértő, hűséges szíveket. Dr. Longgal való találkozásom ugyanis meglehetősen sok aggodalmat támasztott bennem. Az aggasztott, hogy a mi kis egyházunk gondja, baja nem tűnik-e az amerikaiak szemében könnyen elmellőzhető jelentéktelenségnek" – és - „Fry doktor rokonszenves alakja és közvetlensége minden elfogódottság alól feloldozott és hamarosan észrevettem, hogy figyelmet is és időt is ajándékoz ügyünk meghallgatására. Mosolygós barátságossága még nehezen botladozó nyelvemet is megnyitotta angol szóra"[5] – végül – „Fry igen barátságosan magához szorított és azt mondta, hogy sokat hallott felőlem, ismeretlenül is szeretett, sokat imádkozott értem és egyházunkért, és végtelenül örül, hogy együtt lehetünk. Ettől fogva

[3] A hosszabb tudósítás: Evangélikus Országos Levéltár Doktor Ordass Lajos Levéltára [EOL DOLL] 19. doboz 5. csomó „Külföldi utazásaim" címen, 333 kézzel írt oldalon olvasható, és 20 oldalas Index [Névmutató] csatlakozik az anyaghoz. Ordass a hosszú külföldi útján először 1947. február 25. és március 18. között, majd 1947. július 15. és 25. között fordult meg Genfben.

[4] Ordass visszaemlékezése a Michelfeldernél történt vacsorára. EOL DOLL 19. doboz, 5. csomó. 22. o.

[5] Ordass visszaemlékezései a Franklyn Clark Fry-jal találkozás előtt és után. EOL DOLL 19. doboz, 5. csomó. 128. o.

minden bénító bilincs lehullott rólam és Istennek szívből hálálkodtam a gyors a félreérthetetlen imádság-meghallgatásért."[6]

1. Ordass díszdoktorrá avatása a Philadelphia Allentown Muhlenberg College-ban – 1947. június 2.

Ordass tehát jó benyomásokat szerzett amerikai tárgyalópartnereiről. Amint a későbbiekben kiderült a jó tapasztalat kölcsönös volt. Az amerikai egyházi vezetők is elkezdték értékelni a magyar evangélikus püspök személyét és szolgálatát.. Az értékelés egyik bizonyítéka: az amerikai út utolsó napjaiban, 1947. június 2-án Ordassnak ajándékozott díszdoktori cím. Mint utólag kiderült, Fry több mint tíz egyetemet kérdezett meg a díszdoktori cím megadásával kapcsolatosan. Minden egyetem készen állt arra, hogy megadja ezt a megtiszteltetést. Azonban Ordass látogatásának időpontjában csak a Muhlenberg College tartotta évzáróját. 113 végzett diák, kilenc díszdoktorjelölt, az énekkar, a professzorok, a doktorok vonultak be ünnepélyesen az egyetem templomába.

A dékáni méltatásból és az elnöknek a méltatásra adott latin nyelvű válaszából kiderült, hogy mi volt az, amit az amerikai lutheránusok Ordassban tiszteltek. Sherwood R. Mercer dékán a következőket mondta angol nyelven a jelöltről:

„Elnök úr! Nekem jutott az a megtiszteltetés, hogy bemutassam Ordass Lajost, Krisztus ügyének életfogytiglani munkását, a Magyar Lutheránus Egyháztól az Amerikai Lutheránus Egyházhoz küldött követet, a teológiai és egyházi témákban járatos írót, a korábban falusi gyülekezetekben szolgáló lelkészt, Budapest valaha választott legfiatalabb püspökét, a szabad demokrácia eszméinek a totalitarizmus befolyásával szembeni rendíthetetlen védőbástyáját, hogy az ön kezéből vegye át a teológiai tudományok doktora címet." [7]

Az elnök latin nyelvű válasza a következőképpen hangzott:

A muhlenbergi kollegium kurátorai által rám ruházott hatalommal Ordass Lajost, aki nagy tehetségű férfiú, Magyarországon született, hazájában és Németországban neveltetett és tanult, hogy az evangélium szolgája legyen, azután Svédországban is, az Ige szolgája és lelkipásztor volt vidéken és városokban, azután lelkipásztora Budapest jeles lutheránus egyházának, a budapesti lelkipásztorok társaságának mestere, nemrég beiktatott püspöke a budapesti egyházkerületnek; mivel keresztyén testvér Európából, mivel polgártársait a háború próbatételein és szörnyűségein szerencsésen kivezette, tiszteletük jeléül, a teológia doktora grádusába, és mind ama jogba, előjogba és mentességbe, ami ehhez a grádushoz tartozik, ezennel bebocsátom. Aminek ez legyen a tanúbizonysága. Légy egészségben!" [8]

Ordass Amerikából való távozása után is megmaradt ez a kölcsönös tisztelet. Az amerikai lutheranizmus vezetői a MEE vezetőinek is hamarosan a tudomására hozták a maguk Ordass iránti tiszteletét. Fry egy báró Radvánszky Alberthez írott egyik levelében tette ezt meg először. A levél válasz volt Radvánszky köszönő levelére, amelyben az egyetemes felügyelő megköszönte Fry-nak azt, hogy Ordass

[6] Uo.

[7] Ordass visszaemlékezése a díszdoktorrá történő avatásra. EOL DOLL 19. doboz, 5. csomó. 214. o.

[8] Ordass visszaemlékezése a díszdoktorrá történő avatásra. EOL DOLL 19. doboz, 5. csomó. 214-215.o. A latin nyelvű szöveg fordítása dr. Zsigmondy Árpád munkája

amerikai útját, Ordass személyét és ezen keresztül a magyar evangélikus egyházat olyan kiemelkedő szeretettel vette körül. „Igaza van abban, hogy rendkívülien meleg szeretetköteléket érzek az amerikai lutheránusok és a derék magyar lutheránus egyház között. Nem szerezhettek volna megnyerőbb követet, mint Ordass püspököt. Amerikában végzett utazásai maradandó áldást hagytak maguk után. Mindig egyszerűen és megfontolt mértékletességgel beszélt, ami bizonyságtételét annál hatékonyabbá tette. Ő valóban Krisztus levele lett mindazok számára, akik ismerik és olvassák." [9] Pár hónappal később egy szintén Radvánszkyhoz írt levelében, úgy emlegette Ordasst: „az én szeretett Ordass püspököm"[10]

Fry és Ordass között a továbbiakban is megmaradt egy különleges levelező kapcsolat, amely egyszerre nevezhető hivatalosnak és barátinak. Erre bizonyíték egy másik levele Fry-nak, amely 1948-ban az LVSZ Adminisztratív Bizottsága New Yorkban tartott ülését követő órákban született. „Valóban olyan boldog vagyok, hogy örömömnek azonnal ki kell áradnia feléd. Ma legfőbb reményeid váltak valóra... Amint látod, irántad érzett szeretetteljes barátságunknak köszönhetően és eleget téve annak a teljesen világos és meggyőző költségvetési kérésnek, amelyet egyházad fogalmazott meg és terjesztett be hozzánk 1948-ra vonatkozólag, minden kívánságotok valóra vált." A levél végén ott szerepel a következő mondat. „Ez csupán egy baráti örömkiáltás."[11]

2. Paul Empie cikke a The Christian Century-ben Ordassról 1949 májusában

A fenti háttéren érthető az, hogy az amerikaiak akkor sem vonták meg Ordasstól szeretetüket, amikor koncepciós perben börtönbüntetésre ítélték. Megszólalásukra a következő esemény szolgáltatott okot. Az Ordass-perre válaszul egy Máthé Elek nevű magyarországi református teológiai tanár - Groó Gyula akkori egyetemes főtitkár javaslatára -külföldön kívánta Ordasst diszkvalifikálni, és ezzel párhuzamosan a megmaradt magyarországi evangélikus egyházi vezetőket szalonképessé tenni. Ezt azzal tette meg, hogy cikkeket írt az Amerikában megjelenő The Christian Century című újságba. Első megnyilatkozása „Are Hungary's Churches persecuted?"- azaz „Van-e egyházüldözés Magyarországon ?"- címen született. [12]

Ordass Lajosról a cikk szerzője azt állította, hogy a katolikus egyház és Mindszenty bíboros nyomában járt „a jelenlegi uralommal való szembenállásban, amely elvette az egyházaktól a földjeiket, és politikai befolyásukat, és megfosztot-

[9] Fry levele báró Radvánszky Albert egyetemes és iskolai felügyelőnek 1947. okt. 16-án. A levél Chicagóban a CAoELCiA –ban az Amerikai Egyesült Lutheránus Egyház [ULCA] anyagában 4/2 szám alatt a 19. doboz 6. sz. csomójában található.

[10] Fry levele Radvánszkynak 1948. jan. 24. A levél Chicagóban a CAoELCiA-ban az ULCA anyagban 4/2 sz. alatt a 19. doboz 6. sz. csomójában található.

[11] Fry levele Ordassnak 1948. márc. 19. A levél Chicagóban a CAoELCiA-ban az ULCA anyagban 4/2 sz. alatt 19.doboz 6. sz. csomójában található. Fry örömkitörésének oka az volt, hogy a levélírás napján a fent említett gyűlésen 100 000 $-t szavaztak meg a magyar evangélikus egyháznak. 1948-ra előirányzott tervei megvalósításához. Fry szemében Ordass Lajos és a MEE ugyanazt a szeretetet és megbecsülést élvezték.

[12] Máthé Elek írása a The Christian Century 1949. márc. 25-i számában jelent meg. Ordass Lajos személyi irathagyatékában a DOLL-ban is megtalálható a 2. doboz 6. sz. borítékában két példányban.

ta őket értékes kiváltságaiktól."[13] A továbbiakban azt mondta róla, hogy politikai meggyőződésből szállt szembe az államhatalommal. Ordass peréről pedig azt állította, hogy egy bűnügybe keveredés „legenyhébb büntetését" kapta. Ügye tehát nem egyházüldözés.

Máthé Elek megszólalása kiprovokálta az amerikai lutheránus világ nagy részének a felháborodását. Ordassról személyes tapasztalatokat gyűjtött amerikaiak kötelességüknek érezték a megszólalást. A megszólalók között volt Paul C. Empie, Ordass személyes jó barátja, aki hosszú cikkben válaszolt Máthé írására. A cikk címe: „The Case of Bishop Ordass"(Ordass püspök ügye – szerk.), a megjelenés dátuma 1949.május 11.[14]

Empie Máthé írását egy „belső vazallus" megszólalásának tartotta. Erre két bizonyítékot hozott fel. Az egyik, hogy Ordass személyében egy ártatlan embert nevezett „köztörvényes bűnöző"- nek, a másik az, hogy Empie szerint „fehérre akarja mosni" a magyar kormányt az Ordassal szemben tanúsított magatartásáért.

Empie véleménye szerint Ordass mellett a következő dolgok tanúskodnak. Ordass soha nem volt semmilyen reform ellensége, soha nem siratta a múlt privilégiumait, ugyanis „egyszerű életet folytató emberként" neki soha nem is voltak. Az ellene emelt vádak megalapozatlanok és nevetségesek. Valótlan az az állítás, hogy „lutheránus körökben elismerték, nagy összegekről nem lehet elszámolni". Empie kijelentette, hogy ha mégis léteznek Magyarországon ilyen belső egyházi körök, akkor „azokról van szó, akik hónapokig tartó harcban segítették a kormányt, hogy eltávolítsa Ordass püspököt hivatalából, és akiknek ezen árulás miatt rossz a lelkiismeretük."[15]

A cikk ezt követően hét pontban cáfolta az Ordass-elleni vádakat. Elmondta, hogy a kormányzat elkobozta az összes nyugtákat, meghiúsítva ezzel minden tisztességes vizsgálatot. Mindezt azzal tetézték, hogy őt – ti. Empie-t - is megpróbálták belekeverni, mégpedig a „vád tanújaként". Ordassnak az iskolákkal kapcsolatos magatartását illetően elmondta Empie, hogy olyan adatok vannak a birtokában, amelyekkel igazolni tudja, hogy Ordassnak többször is felajánlották, hogy félredobnak minden ellene felhozott vádat, ha támogatja a kormányzat iskolapolitikáját. „A vallásszabadság különös formája ez, amely a zsarolás ilyen fajtáját használja"[16] – tette hozzá.

Empie idézte Stewart Hermann – amerikai evangélikus lelkész – könyvének címét, amely az állam-egyház viszonyt a náci birodalomban taglalta: „ It is Your Souls We Want."– azaz „A lelketeket akarjuk!" Kijelentette, hogy a magyar kommunista kormányzatnak az egyházi iskolákkal kapcsolatos politikájára is alkalmazható ez a gondolat.

Máthénak arra az állítására, hogy az iskolák államosítása semmiképpen „nem volt igazságtalan az egyházakkal szemben", Empie azt válaszolta, hogy ez bizonyára nézőpont kérdése. De ha belegondol abba, hogy pl. a népi kollégiumokban

[13] Máthé Elek: Are Hungary's Churches... 2. o.

[14] Paul C. Empie: The Case of Bishop Ordass In. The Christian Century 1949. máj. 11. 588-590. A DOLL-ban ugyanennek a cikknek legfontosabb elemei kapnak helyet, „Lajos Ordass -Symbol of Evangelical Freedom"címmel a 2. doboz 6. borítóban található meg egy ötoldalas másolat formájában.

[15] Empie: *The Case of Bishop Ordass* =The Christian Century 1949. május. 11. 589. o.

[16] Empie: *The Case of Bishop Ordass* = The Christian Century 1949. május 11. 589. o.

a negyedik parancsolatról azt tanítják, hogy „Semmivel nem tartozol apádnak, és anyádnak legfeljebb harminc liter tejjel" – akkor azzal az új neveléssel nagy bajok vannak.[17]

Empie magyarországi újságokból származó angol nyelvre fordított cikkek alapján

tájékozódott a három magyar történelmi egyház helyzetéről. Észrevette az államhatalom „oszd meg és uralkodj" elvét nemcsak az egyes egyházak között, hanem azokon belül is. Kárhoztatta a magyar református egyház újonnan hatalomra került egyes vezetőit az államhatalomnak tett túlzott engedékenységükért. Ugyanígy a magyar evangélikus egyház egyes vezetőit is ahelyett, hogy egyházi érdekekben gondolkodnának és kiállnának Ordass mellett, ellene és az egyház ellen dolgoznak.

Empie a cikk további részében kijelentette, hogy hasonló esetek tömegét és újságkivágásokat tudna idézni annak alátámasztására, hogy amit elmond, az a tények által is alátámasztott igazság. Ami pedig az Ordass elleni támadásokat illette, itt azt hangsúlyozta, hogy azért támadták, mert nem volt hajlandó „együttműködni" az egyház számára káros dolgok megvalósításában.

Empie egy másik cikkében még világosabban fogalmazta meg az Ordassal és ügyével kapcsolatos véleményét. [18] Kimondta, hogy Ordass a német és a norvég hitvalló egyházak harcából megtanulta, hogy „az egyház nem üzletelhet egy rendőrállammal."[19]

Az amerikai lutheranizmus vezetőinek ez a véleménye Ordassról és ügyéről egészen Ordass haláláig változatlan maradt. 1956-58 között az egyháznak nyújtott óriási lelki és anyagi természetű amerikai segítség, valamint Ordassnak Minneapolisban az LVSZ első alelnökévé történő választása mutatta, hogy ez a megbecsülés továbbra is megmaradt.[20] Függetlenül a később az LVSZ-ben és az EVT-ben történt szomorú egyházpolitikai fordulattól és abban az új amerikai egyházi szereplők magatartásától, összességében elmondható: a megbecsülés amerikai lutheránus körökben végeredményben Ordass haláláig megmaradt.

(folytatása következik)

[17] Empie a Christianity and Crise című újságból merítette az adatait. Az újság 1949. febr.21-i számában találta Magyarországról ezeket a megjegyzéseket.

[18] Empie: *Lajos Ordass- Symbol of Evangelical Freedom* = The Christian Century 1949. máj. 8. 4. o.

[19] Empie: *Lajos Ordass- Symbol of Evangelical Freedom* = The Christian Century 1949. máj. 8. 4. o.

[20] Ordasst 1947-ben Lundban az ott megalakult Lutheránus Világszövetség második alelnökévé választották.

Folyóiratunk 2007. tavaszi számában közöltük Czenthe Miklós emlékező írását néhai Dr. Schulek Tiborról, a róla megjelent és bemutatott könyv kapcsán.[1] *Ebben az írásában Czenthe Miklós megemlítette, hogy Schulek Tibor 1956-ban „az ÁEH*[2] *számára írt nyolc oldalas levélben fejtette ki az állam és egyház egészséges viszonyáról való elképzeléseit". Czenthe Miklós ezután javasolta is a következőket: „Jó lenne, ha ezt az iratot egyháztörténeti jelentősége miatt a Keresztyén Igazság olvasói teljes terjedelmében megismerhetnék."*[3]

Ennek a javaslatnak teszünk eleget az alábbiakban.

a szerkesztő

Dr. Schulek Tibor Horváth Jánosnak átadott beadványa 1956 őszén

Előterjesztés az Állam és az Evangélikus Egyház egészséges viszonyulásának érdekében[4]

Elöljáróban legyen szabad *hitelvi megalapozás*sal kezdenem: „Mindenki engedelmeskedjék a felettes hatalmaknak, mert nincsen hatalom, csak Istentől; s amely hatalmak vannak, azokat Isten rendelte" (Rm 13,1-4a). – Az itt idézett engedelmesség a hívő keresztyén egyháztag számára Istent valló és Istent nem valló felsőbbség iránt egyaránt kötelező. Csak akkor kellene megtagadni, ha a felsőbbség Isten parancsolataival ellenkezőt követelne az egyház tagjaitól, mert „Istennek jobban kell engedelmeskedni, hogy nem az embereknek" (Csel 5,29). – Ilyen esetben az evangélikus tanítás és gyakorlat szerint a keresztvállalás és szenvedés ideje következnék és az imádkozás ideje a felsőbbség jobb belátásra jutásáért és megtéréséért, de sohasem az ellenszegülésé, lázadásé. - Az evangélikus magatartás mindig arra törekszik, hogy bizalmi viszony legyen az egyház és világi hatalom között, mert utóbbit is Isten akaratából valónak tekinti, tekintet nélkül arra, vajon az tudatában van-e isteni rendeltetésének, vagy sem. – Állam és egyház megszüntethetetlen együttélésben vannak, azért nem lehetséges a két tényezőnek egymástól való teljes függetlensége. Viszonyulásukból adódhatnak feszültségek, támadhatnak nézeteltérések, amelyeknek megoldása csak a kölcsönös őszinte szó, az alapelvek nyílt feltárása, a bátor nemet mondás és a keresztvállalás készsége mellett képzelhető el.

Alkalmas-e Dezséry László az állam és az evangélikus egyház közötti bizalmi viszony fenntartására és ápolására? Kereken és félreérthetetlenül ki kell jelenteni, hogy: *nem.* – 1948-ban az igen erős érvényesülési és hatalmi vággyal rendelkező Dezséry László eszközeiben nem válogatós akciót indított Ordass Lajos püspökünk ellen, aminek következtében állítólagos valuta-visszaélés címén Ordass püspök börtönbe került,

[1] Thurnayné Schulek Vilma: Édesapánk, dr. Schulek Tibor – Egy evangélikus lelkész küzdelmes élete és munkássága a 20. századi Magyarországon (Piliscsaba, 2006. OLBK)

[2] Az Állami Egyházügyi Hivatal

[3] Ker.Ig. 2007. tavasz, 21. lp.

[4] Az írógépen írt levél másodpéldánya a Schulek család tulajdonában. Megjelent az Ordass Lajos Önéletrajzi írások (EPMSZ, Bern, 1985. 971-973. lp.)

és a tény alapján igen különös, perrendellenes különbírósági ítélettel egyházi tisztétől is megfosztatott. Erre Dezséry igen erős állami nyomással püspökké választatta magát és megdöbbentő gyorsasággal minden hatalmat magához ragadott. Az egyház ép erkölcsi felfogású és világos látású tagjai azonban kezdettől fogva bitorlónak tekintették, s e véleményükben az évek folyamán egyre romló helyzetben mindjobban igazolva látták magukat. – Magánéletének lazaságai, gyakran köztudomásúvá váló megdöbbentő mulatozásai, és ezzel kapcsolatos költekezései evangélikus püspöki tiszt méltóságával összeegyeztethetetlenek, de nemcsak őrá vetnek árnyékot, hanem azokra az állami tényezőkre is, amelyek *ilyen* erkölcsű püspököt látszanak megfelelőnek tartani egyházunk számára, amikor pedig a párt- és államéletben sokkal kevésbé kirívó kicsapongásokért mozdítanak el embereket vezető helyeikről. – Szükségképpen az a vélemény alakult ki, hogy az államnak, amely bizonyára még jobban ismeri Dezséry László tudathasadást sejtető kilengéseit, mint a viselt dolgait csak alkalmilag megtudó egyháztagok, *azért* kell az ilyen „püspök", hogy kényekedvére ki legyen szolgáltatva neki, és minden körülmények között engedelmes eszköze maradjon. – Egészen rosszra akkor kezdett fordulni a bizalmi helyzet, amikor Dezséry László elhitette az állam illetékeseivel, hogy egyedül az ő vonalvezetése a helyes, és csak általa építhető ki megnyugtató és megbízható jó viszony állam és egyház között, hogy Túróczy Zoltán és Szabó József püspökök egy amerikai összeesküvés szervezői és cinkosai, és amikor utóbbiak lemondattak püspöki tisztükről. – Ettől az időtől kezdve az egyháznak nem volt többé módjában szavát hallatnia az állam előtt, jogait védenie, panaszait előadnia - és kétségtelen, hogy számos sajnálatos intézkedés csak azért történt, mivel nem volt, aki figyelmeztesse az illetékeseket arra, hogy mit lehet és mit nem lehet megtenni az Egyezmény és az egyház létalapjainak sérelme nélkül. – Az egyház magasabb közigazgatási szerveiből az élénkebb lelkiismerettel bírók vagy önként vonultak ki, vagy kiirtattak (nemegyszer hivatásuktól, sőt szabadságuktól való megfosztás fenyegetésével). – A hatalmi visszaélések mind gyakoribbak lettek és ügyes ködösítésből sohasem lehetett megtudni, vajon az állam akarata nyilvánul-e meg, vagy Dezséry önkénye. Különösen a lelkész- és esperesválasztások, valamint a pénzgazdálkodás terén mutatkoztak megdöbbentő visszásságok. Ezek és népszerűtlen túlteljesítő intézkedések miatt rendszerint az államra hárult minden ódium az evangélikus tömegek előtt. – Az alkotmányos egyházkormányzás látszata is félretétetett akkor, amikor Dezséry László ragadta magához az összes egyházi „belügyet", tehát az önhatalmú döntést minden személyi kérdésben, tekintet nélkül arra, hogy a saját, vagy Vető Lajos kerületére tartozott-e az, s ennek fejében átengedte kollégájának a jóval jelentéktelenebb „külügyet". Kétségtelen, hogy e jogfosztásnak – bizonyára egyéniségéből fakadó – eltűrésében utóbbit nem is kis mulasztás és közvetett felelősség terheli. – Dezséry erőszakos egyházkormányzásának főfogása az volt, hogy az erkölcsi vagy egyházkormányzati magatartásával kritikusan szemben állókra rásüsse a politikai reakció bélyegét. E vonatkozásban gyakran megtévesztően tájékoztatta az államhatalom illetékes szerveit, és ezzel is rombolta a kormányzat és az evangélikus nép közötti bizalmat. (Legkirívóbb példa erre Rohály esperesnek életveszélyes fenyegetéssel való lemondatásának hírhedt esete.) – Ilyenféle módszerekkel ugyan sokakat elnémított, de az általános feszültség és bizalmatlanság nőttön-nőtt, és nyilván nemcsak a püspökök és kisszámú klikkjükkel szemben. – Ezzel ugyan semmiképpen nem zavartatta magát, csak éppen

gondoskodott róla, hogy az egyház demokratikus képviseleti szervei ne tölthessék be alkotmányos rendeltetésüket. – Joggal vetődhetik fel ezek utána kérdés, hogy miért tűrte az egyház, közelebbről annak papsága, az ilyen felsőbbséget? – A papság egy része kétségkívül egyszerűen megfélemlítettségből és megalkuvásból hallgatott, másik része pedig a világi felsőbbség iránti kötelező (a bevezetőben vázolt) engedelmességből, mert az államhatalom szervének tekintette azt.

Amidőn azonban ez idő szerint a közéletben olyan tiszteletre méltó intézkedések történnek a múltban esett tévedések és hibák jóvátételére, nagy mulasztás lenne, ha teljes bizalommal és tisztelettel elő nem terjesztetnének *az evangélikus egyház reménységei és vágyai a közte és az államhatalom között kiépítendő egészséges és normális jó viszony kialakítása érdekében.*

1. Felfogásunk szerint az egyház nem lehet egészen szabad az államtól és az állam sem az egyháztól, mert hisszük, hogy mindkettő Isten eszköze a világban. – Ezért az evangélikus egyház önnön szándékából nem törekszik annak az Amerikában kialakult elvnek megvalósítására, hogy „szabad egyház szabad államban". – Az egyháznak szüksége van az állam védelmére és segítségére, és ezt meg is akarja hálálni az államnak. Persze, a maga módján és a maga lényegéből fakadó eszközökkel. Hitünk és meggyőződésünk szerint az egyház is segítségére lehet az államnak a bűn elleni harcban, a jó erkölcsre nevelésben, az emberek közötti szeretet ápolásában, stb. Sőt az államnak olykor szüksége lehet az egyház szavának meghallgatására. Az egyháznak azért a jövőben meg kell találnia azt a módot és hangot, amellyel – az állam tekintélyének teljes tiszteletben tartása mellett – megmondhatja az illetékeseknek a maga felfogását és látását bizonyos kérdésekben akkor is, ha az történetesen nem egyezik az államéval. Ez azonban csak kölcsönös bizalom esetén képzelhető el. (Első hallásra naiv rajongásnak tűnhetik egy ilyen bizalmi viszony kialakulásának reménye egyház és marxista-leninista államhatalom között, – de mi hinni akarunk Istentől vett felelősségünk tudatában ennek lehetőségében és boldogan vállalnánk ennek mind örömét, mind terhét és keresztjét.)

2. E feladata betöltésére Dezséry László semmiképpen nem alkalmas. Először is nem az egyház bizalmából tölti be tisztét, tehát nem is szólhat annak nevében. Ezenkívül nincsen e feladat betöltésére sem megfelelő erkölcsi alapja, sem megnyugtató teológiai meggyőződése, végül pedig helytelen az egyház feladatáról való felfogása. – A papság java a legnagyobb bizalmatlansággal, a gyülekezetek népe pedig mély ellenszenvvel viseltetik iránta. – De az egyháznak jelenleg nincsen módjában saját hangját hallatni sem önmagán belül, sem kifelé. –

Az államhatalom azért nagy hálára kötelező gesztust tenne az egyház felé, ha elbocsátaná Dezséry Lászlót és segítő kezet nyújtana ahhoz, hogy visszahelyeztessék a volt Bányakerület jogutódjába, a Déli Kerületbe, Ordass Lajos püspök. – Nagy hálára kötelezné az egyházat, ha az állam hozzájárulna és segítő kezet nyújtana ahhoz, hogy a legfelsőbb egyházi tényezőink hamis vádja és közbenjárása alapján internált, majd lelkészi állásukról lemondatott Keken András és Kendeh György lelkészek visszahelyeztessenek a budapest-Deák téri és budapest-kelenföldi parókiáikba, ha Balikó Zoltánt, akit nemrég mondattak le alaptalan politikai váddal, visszasegítené diósgyőr-vasgyári parókiájába, és általában támogatná azt az igyekezetet, hogy egyházunkban helyreálljon a törvényesség mind a felső, mind a középső egyházi igazgatási területek összetételében és működésében.

3. Nagy megnyugvást jelentene az egyházban, ha az Egyezményben biztosított életfontosságú jogok visszaadatnának, úgymint: konferenciák tartása (persze, az eredeti értelmezés szerint nemcsak lelkészek részére), ami baptistáknak, metodistáknak szabad, de evangélikusoknak tavaly óta tilos: szabad hitoktatás, egyszerűbb beíratási előírásokkal és a szülőkkel szemben megnyilatkozó nyomás és megfélemlítési kísérletek nélkül; az evangélizáció szabadsága; a különböző, nemegyházi célokra lefoglalt gyülekezeti összejöveteli termek, helyiségek visszaadása; énekeskönyvek, hittan- és konfirmációi tankönyvek megfelelő példányszámú kinyomtatásának engedélyezése, stb.

4. Nagy megkönnyebbülést jelentene az egyház számára, ha revízió tárgyává lehetne tenni az Egyezményben lerögzített fokozatos államsegély-csökkentés ügyét. – Amikor e megállapodás létrejött, az egyes egyházközségek, főleg a kicsinyek, még számottevő 10-20-30 holdas kisbirtokok tulajdonában voltak, amelyek később felajánlttattak az államnak, s így egy megoldhatatlannak mutatkozó anyagi romlás árnyékába kerültek. – Figyelembe lehetne e kérdésnél azt is venni, hogy a hasonló történeti előzményekkel bíró szomszédos országokban, nevezetesen Erdélyben és különösen Szlovákiában az egyházak jóval kedvezőbb anyagi helyzetben maradhattak.

Abban a meggyőződésben, hogy a magyarországi evangélikus papságban és tömegekben a fenti kérelmek kedvező megoldása nagy megnyugvást és őszinte hálát váltana ki, kérem tisztelettel és bizalommal ezen előterjesztés szíves megfontolását. – A fentieket saját felelősségemre, mások megbízása nélkül adtam elő. Tudom azonban, hogy a lelkészi kar túlnyomó többségének véleményét és vágyát fejeztem ki, s kész vagyok ezt kívánatra megfelelő számú aláírás benyújtásával igazolni.

Komárom, 1956. szeptember 7.

Dr. Schulek Tibor s.k. lelkész,
a Fejér-Komáromi ev. egyházmegye volt esperese

id. Zászkaliczky Pál

Istennek hajlékot, szegényeknek házat, árváknak otthont

– Száz éve született Jakus Imre –

Lelkészelődeink között, akik a múlt század harmincas éveiben kezdték papi szolgálatukat, számosan voltak olyanok, akik nemcsak észrevették gyülekezeti tagjaik mindennapi gondját-baját, de siettek orvosolni is azokat. Közéjük tartozott Jakus Imre is, aki először a barlahidai templomot, majd az „Isten-falvát" építette fel, s később, mint országos árva-lelkész merész álmokkal és nagy lendülettel igyekezett az addigiakhoz képest biztosabb talajra helyezni egyházunk árvaügyét.

A továbbiakban tevékeny életének néhány fejezetével ismerkedhetünk meg.

Életének fontosabb dátumai

Jakus Imre 1908. március 11-én Rozsnyórudnán született, ahol édesapja a helyi evangélikus leánygyülekezetnek kántortanítója volt. Tatán érettségizett a piaristáknál, a soproni teológiát 1932-ben fejezte be. Lelkésszé avatása 1932. október 23-án Kőszegen volt. 1932. október 1-től 1935. június 30-ig segédlelkész Barlahidán, 1935/36-ban egy-egy félévet Erlangenben illetve Göttingenben tanult. Hazatérése után először segédlelkész, majd 1944. december végéig megválasztott lelkész Sárszentmiklóson. 1947. áprilisától 1950. május 1-ig budapesti székhellyel országos árvaügyi lelkész. Ám amikor az állam bezárta vagy államosította az egyházi árvaházakat, beosztása megszűnt, így került a tabi gyülekezetbe, ahol 1950. májusától nyugdíjba vonulásáig 1979. november 1-ig működött. Nyugdíjas éveit Siófokon töltötte, s ott hunyt el 1993. május 18-án.

A „csodák templomának" építése Barlahidán

Egyházunk vezetői a harmincas években, felismerve az anyagyülekezetektől távol eső falvak rendszeresebb lelkészi szolgálat utáni éhségét, missziói központot létesítettek sokfelé az országban. Így kapott az addig Pusztaszentlászlóhoz tartozó kis falu, Barlahida is 1932-ben missziói segédlelkészt Jakus Imre személyében. A Dunántúli Egyházkerület országos gyűjtést kezdeményezett. Ennek eredményeként két esztendő alatt összegyűlt a szükséges pénz, ám magából a gyűjtésből derekasan kivette részét a fiatal lelkész is, s a gyülekezet tanítója, Németh István. Ők ketten lóháton, olykor lovas kocsival bejárták a fél Dunántúlt faluról falura, s az utcák egyik oldalán az egyik, a másik oldalán a másik kopogtatott be adományért házról-házra.

A templom tervét a Schulek-tanítvány Stumpfel József tervezte, s benne „kellemes ritmusban félpillérek adják az épület függőleges tagolását és igen magas, keskeny félköríves ablakok. Ugyanezek az ablakformák jelentkeznek a tornyon és egymás fölött elhelyezkedve, karcsúvá teszik annak alakját, magasabb hatást ad-

nak az egész épületnek. A belső templomtér egyszerű, hosszhajós, sima mennyezettel, minden díszítő festés nélkül." [1]

A templomot szentelő Kapi Béla püspök[2] „csodatemplomnak" nevezte ezt az egyszerűségében is harmonikus templomot. Csodatemplom, mert „falaiba az ország szinte minden gyülekezete küldött néhány téglát". S „az oltárképet imádkozva festették Tatán, az oltárát a fiúi és testvéri hála alkotta, a feszületét Zalaistvándon ajánlották fel, az oltárterítőt győri és hatvani kezek munkálták..." – mondta igehirdetésében a püspök.[3]

Csoda-e, ha a két félévnyi külföldi tanulmányútról hazatérve Jakus Imrének a „zalai dombok közé húzott vissza a szíve"?! Ám máshová, a sárszentmiklósi gyülekezetbe, kapott segédlelkészi küldést, ott pedig egy év után választották meg a gyülekezet rendes lelkészének.

Épül „Isten-falva"

Erről az építkezésről szól Jakus Imre az *Egy tenyérnyi felhő* című elbeszélés-sorozata[4]. Ebben az írásban először Illésről olvasunk, aki„orcáját az ő két térde közé" téve imádkozott, hogy az Isten vessen véget a már-már elviselhetetlen szárazságnak, hiszen szenvedett a termőföld, az állat és a növény, s pusztult az ember is. Imádkozott, időnként pedig elküldte szolgáját, nézzen a tenger felé, s jelentse, közelít-e már esőt hozó felhő... S csak a hetedik szemlélődés után jelenthette a szolga: „Egy kis felhőcske, mint egy embernek a tenyere, jön fel a tengerből!" Ám a hosszú ideig tusakodó Illésnek ez a tenyérnyi jel azt jelentette: tusakodását meghallgatta az Úr! „Sietve szállott alá a hegyről.., vissza sem nézett.., haladt, sietett, futott előre, hogy el ne áztassa a zápor!"

Az „egy tenyérnyi felhő" azt jelenti, hogy a hatalmas Isten meghallgatta imádkozó szolgája mégoly merész kérését is. Hiszen Barlahidán sem volt meg a templomépítés fedezete akkor, amikor Jakus Imre megbízta az építészt a templom felépítésével! Sárszentmiklóson pedig 1940-ben a gyülekezet népének pontos szociológiai felmérése és az Istennel folytatott hosszas tusakodás után újabb bátor lépést tett, amikor szószéki hirdetésben bejelentette: „az Isten három házat fog a tavasszal felépíteni."

S jóllehet a levélben felkeresett egyházkerületek egyelőre nem tudtak segíteni, a budapesti evangélikus hittanosok összegyűjtötték a három házra való fedezetet. Amikor a telkeket átíró főjegyző nem fogadott el pénzt munkájáért, akkor már azt is megtudta az álmokat álmodó és azok megvalósításáért tusakodó lelkész, hogy „szegényeim falujához nem sok közöm van már, mert az én Uram annak sorsát kezébe vette".

Aztán „hullott a zápor" kicsiny fehér falú falusi templomokban és Pesten a Deák téren meg a Fasorban, felépült tíz ház, s beköltözhettek abba addig cselédlakások-

[1] Dr. Győri Aranka, Újabb evangélikus templomok (Evangélikus templomok, Budapest, 1944. 216-217.)

[2] 1935. július 28.

[3] Harangszó, idézi Dr. Járai János: Ünnepi megemlékezés a „csodák földjén" (Evangélikus Élet, 2005. 47. sz.)

[4] Győr, 1941. (Letölthető a Sárbogárd-Sárszentmiklósi Evangélikus Egyházközség honlapjáról (http://www.lutheran.hu/z/honlapok/sarbogard/95/jakusimre)

ban vagy bérleményben élő földhözragadt családok. Nem ajándékba kapták a házakat, évente törlesztették 2%-os kamattal azok árát, s a gyülekezet ebből minden évben fel tudott építeni egy-egy újat. Azokat pedig már a felnövekvő fiataloknak szánták. Így épült az „Isten-falvával" együtt maga a gyülekezet is.

Az országos árva-lelkészi szolgálat

Az éppen egyházi beosztás nélkül élő Jakus Imrét Szabó József győri lelkész hívta Győrbe, legyen a gyülekezet segédlelkésze Börcs székhellyel, hiszen éppen akkor volt szó a börcsi leánygyülekezet önállóvá válásáról. „Te leszel az első papjuk – mondotta Szabó József, - és ott van az iskola tövében az Árvaház...!" A börcsi árvaházban került szembe Jakus Imre azzal a rideg ténnyel, hogy az árvák ellátásának nagyobb részét az állam fizeti, s az árvaház is csak úgy tud fennmaradni, hogy a győri diakonisszák (éppúgy mint másutt a Fébések) a lakáson s ellátáson túl csak igen minimális fizetésért dolgoznak lelkiismeretesen, látástól vakulásig.

A harmadik találkozás[5] című szociológiai irattal fel akarta ébreszteni egyházunkat vezetőivel s minden tagjával együtt az árvák iránti felelősségre. Sodró erejű írás ez, amelyik tudományos megalapozottságán túl az olvasót megszólítja, sőt felszólítja együttgondolkodásra, az árva mentő szolgálathoz való csatlakozásra. A feladat megoldása sürgető, hiszen akkor még – a II. világháborút követően - néhány ezer árvát, félárvát vagy más okból utcára került gyermeket gondoztak külföldi (amerikai, svéd, dán és svájci) szervezetek, ám amikor „a külföldi kondérok alatt kialszik egyszer a tűz" az egyháznak azonnal folytatnia kell a munkát. Az olvasó is kap feladatot: „Az árvák ügyét hordozd az Úr előtt, s imádságaid eredményét közöld majd velem!"- írja. A magyar gazdáktól 1-1 búzakéve értékét, a cukorrépát termelőktől 1-l kg cukrot, másoktól 5-6 cső kukoricát kér. A gyülekezetek fiataljait arra bíztatja, hogy 1-2 hold földet fogadjanak felibe-harmadába, s műveljék meg azokat, a termés pedig legyen az árvaházaké. S „nem robotot kérünk, hanem jókedvvel, kacagva, dalolva elvégzett áldott szeretetmunkát!" Országos egyházunk pedig béreljen egy száz holdas birtokot, s annak termése jelentse a fentieken túl azt, hogy árvaházainkba minden rászoruló gyermeket össze tudunk gyűjteni.

Időközben Kapi püspök 1947 elején meg is bízta Jakus Imrét árva-lelkészként az árvaügy országos vezetésével. A munka hátterét az Országos Luther Szövetség frissen megalakult árva-szakosztálya biztosította. Az árva-szakosztály rövid idő alatt nagy munkát végzett. Az 1948. december 1-én tartott ülése[6] már a következő eredményeket sorolta fel: megtörtént az összes egyházi árvaház felülvizsgálata, a gyenge tüdejű gyermekek számára üdülőteleppé alakította és berendezte a juttatott tíz mátraszentistváni házat, átvette és beindította Sréter Ferenc[7] budavári lelkész közel száz holdas szandai birtokát megvásárolva a hiányzó felszerelést. Szandán új házat is épített, hogy ott 15 fiúgyermek számára földművelési szakképzettsé-

[5] Győr, 1947.

[6] Több dokumentum EOL (Evangélikus Országos Levéltár) OLSz (Országos Luther Szövetség) 15.doboz, 12. csomó. Az OLSz Árva-szakosztályának elnöke Ordass Lajos püspök, titkára Keken András lett

[7] Sréter Ferenc ellenszolgáltatás nélkül több tizenkét esztendőre engedte át birtokát az országos árvaügy javára. Több dokumentum EOL OLSz 9. doboz.

get adó árvaházat indítson, de igen jelentős volt az esztendő során végrehajtott pénzbeni és természetbeni gyűjtés is...

Ám az óriási előrelépést nem követte a többi. 1948 a „fordulat éve" országunkban, a kommunista vezetés az élet minden területén akadályozta az egyházi munkát. A fent említett ülésen az árva-szakosztálynak meg kellett állapítania azt is, hogy „munkája s ennek eredményei rajta kívülálló okokból nagyrészt semmivé lettek". Sréter Ferencet az állam felszólította, hogy birtokát az államnak kell felajánlania, a felépült szandai árvaházat már nem is nyithatták meg, s a mátraszentistváni üdülőházak tulajdonjogáról is le kellett mondaniuk a Bányai Egyházkerület javára.

A politikai nyomás – többek között – sorra kifogásolta, sőt zaklatta az Országos Luther Szövetség helyi, gyülekezeti csoportjainak működését. Azok egymás után szűntek meg. 1950 elején árvaházainkat is államosították. Jakus Imrét is elbocsátotta kötelékéből a Szövetség, s így ő nyugdíjba vonulásáig Tabon működött, mint gyülekezeti lelkész.

A „tollforgatás" szolgálata

Jakus Imre prózai írásait általában az éppen aktuális feladatainak szolgálatába állította.

Az „Isten-falva" építéséről szól a már említett *Egy tenyérnyi felhő* című írása. Az árva-lelkész tollából került ki az *Öten a sok közül*[8] című kis elbeszélés kötet, melyben sorsára hagyott árvák igaz történeteivel próbálja egyházunk népét a „tiszta és szeplő nélkül való istentisztelet" felé terelni, mert az nem más, mint „meglátogatni az árvákat és özvegyeket az ő nyomorúságukban" (Jk 1,27). „A megkísértés"[9] novella története a barlahidai templomra történt gyűjtőkörút izgalmas emlékét idézi fel. Legszebb írásával egy idős korban elhunyt iskolamesternek állít emléket, aki „elfejtette" március 15-ét, Petőfit és Kossuthot, s amikor erre öreg barátja emlékeztette, bánatosan hazament, ágynak dőlt s meghalt.[10] Sajnos befejezetlen és kiadatlan maradt leghosszabb írása, az *Elment a vonat* című kisregény. Ebben egy papné meséli el a vidéki papi ház legfontosabb fejezeteit: a II. világháború előtt gazdálkodó papi életet, majd az egyházi és saját földek „kötelező"felajánlását; a zsidó boltosék elhurcolását, s a véletlenül otthon maradt leány rejtegetését, megmentését, majd háláját; a gyülekezeti evangélizációk megindulását, a papné-konferencia eseményeit, s azzal egy időben az egyre erősödő politikai nyomást, s a sokgyerekes papi ház terhét, örömét. A krónika azonban 1954-el váratlanul véget ér. Jó lett volna, ha a szerző a tabi gyülekezeti lelkészi szolgálatának időszakából is olvashatnánk ebben a kisregényben! Prózai írásai általában rövidek, sodró erejűek. A szöveg tördelése maga is bíztat az olvasásra, a rövid bekezdések egymásutánja gyorsan viszi előre az eseményt, s készíti elő a csattanót, az elbeszélés csúcsát.

[8] Országos Luther Szövetség Könyvtára, Budapest, 1948.

[9] Somvirág, Budapest, 1966. 43-48.

[10] A vén mester halála (Csepp a tengerben, evangélikus elbeszélők. Bp. 1988. 159-162.) Koren Emil Jakus Imréről írt nekrológja (Lelkipásztor, 1993. 289-290) a „vén mester" Jakus Imre édesapja, ám ezt az értelmezést a Jakus család tagjai, sőt a novella szövege is megcáfolja.

A „rímbe vésés" szolgálata

Nem tudjuk, található-e még Jakus Imre hagyatékában kiadatlan költemény. Életében mindössze két kicsiny kötete jelent meg, az első a fiatalon elhunyt Kádár Gyula lelkészkollégájával együtt *Magvetőt vár a Föld* címen,[11] a másik pedig *Számadás* címen[12]. Ha összegyűjtenénk a mindenfelé megjelent költeményeket a Harangszó, az Új Harangszó, az Evangélikus Élet, a Somogy és a Méhészet stb. című újságokból, az Evangélikus Naptár példányaiból, akkor is csak egy kisebb kötet telne meg velük. Ám a kevesebb olykor több! A viszonylag kevés vers magvasan fogalmazott fontos mondanivalót hordoz.

Lehetséges, hogy gúnyolódó és „komoly bírák" ellenében kellett megfogalmaznia *„ars poétikáját"*: bírálóinak nem tetszett, hogy „útja közben őszintén dalolt", s „a pátosz ellen mindig vétkezett.., s itt-ott rímtelen jöttek a jajok..." Ennek a durva „vádlásnak" az lett az eredménye, hogy a „szegény rajongó húszéves gyerek a bíráitól eltemettetett". Ám attól kezdve fontosabbnak tartja költeménye mondanivalóját, szavai szerint „szent magvát" mint a „kenetet" és a „pátoszt", és „nem kérdi, jó-e, amit rímbe vés,

Nem érdekli a népszerűsködés,
Merész a célja, igazabbá lenni,
Bukottakhoz is letérdepelni,
S ezt a szót, Ember, -- megérdemelni
Megérdemelni".[13]

Verseiben gyakran szerepeltet *ószövetségi szereplőket*, valósággal siratja Káint, aki

„jó volt, jó, mint Ábel,
Egyszer rázta csak vad harag,
De akkor ömlött Ábel vére,
S Káin örökre torz maradt".

Kedves alakja Mózes, aki „rabságban élő szürke kis madárka volt" mielőtt „fönn a Hóreben az Isten megtalálta"[14] Később már a Sínai-hegy emelkedőjén kaptat a próféta, amikor a völgyben maradt nép valamint Áron főpap előtt

„ködökbe tűnt az Isten arca,
s az eget, mint egy setét kárpit,
a sűrűsödő bűn takarta.
Pogányság épült, magas tornyú,
s míg Mózes messze-messze járt,
megöntetett az aranyborjú..."

Ám ezt az ószövetségi pogány istenszobrot már *újszövetségi szemlélettel* ítéli meg a költő: az aranyborjú

jó isten volt s jósága titka
abban állott, hogy sose vádolt,...
vétót nem intett, áment mondott
abból sem csinált semmi gondot,

[11] Győr, (Rábavidék könyv- és lapkiadóvállalat gyorssajtója, 1934.)
[12] Budapest, Fébé, 1947.
[13] Nem kérdi, jó-e... (Magvetőt vár a Föld, 22-23.)
[14] A próféta születése (Számadás, 10.)

hogy pocsolyába fúl a tábor,
megértőn feküdt, borjú volt
velük együtt a pocsolyában.[15]

Számos esetben vall *hitéről* Jakus Imre. Szívesen követné azt a Jeremiás prófétát, „kiben az Úr élt, s ki az Úrban élt".[16] Hite néha az egekig emeli, máskor pedig hitetlensége dönti a földre, olyankor szívéből, mint egy „kráter titkos mélyiből ... ős gonoszságként feltör a láva". „Égő tömlöcben, bilincsbe verten" tudja magát, jajong, sír és sikoltoz, végül így könyörög Urához:

„... mindenem azt sírja feléd
imában, vágyban beteg Sámsonként,
ó adj győzelmes, megtartó erőt,
porbadönteni csúf világomat,
hogy a kiégett, üszkös romokon
felépíthessem Krisztusi hitből
régóta vágyott igaz magamat." [17]

Hitéért vívott harcában, „igaz magának" építésében sincs egyedül, de olvasói sem, igehirdetésének hallgatói sem, hiszen „van építőd! A Mestered!"

Ha Ő akarja: téglává gyúr át
és beépít egy ház falába...
De úgy lehet, hogy templomfalba szán...
Mindent tehet! Ő lázadó szíved
alázatosra formálhatja át...
Ha Ő akarja: üdvösséget ád!
És Ő akarja! ...
Ember! – téged akar..."[18]

Papi életének maga az Isten a garanciája: „addig élek, míg tart a Kegyelem" – vallja, s hozzáteszi – „Ha Isten keze egyszer elereszt / a legelsőül magam veszek el."[19] Azt is tudja, hogy a *papi hivatás* a többi hivatáshoz képest nem mérhető számokban, kézzelfogható eredményekben, mégsem cseréli fel mással.

„Én azért élek, -- vallja – hogy egy szent nevet,
Az Isten nevét mondjam mindenütt
S ha ez a nagy név egyszer szíven üt
Egy lelket is, csak holnap tán vagy máma,
Bizony mondom én – nem éltem hiába."[20]

A papi szolgálatot azonban nem lehet „századok óta beidegzett szómozdulatokkal" művelni, mert azok már „a könyökén jönnek ki az agyon prédikált világnak" – figyelmezteti önmagát is, szolgatársait is a költő, majd így folytatja: csak „a leg-

[15] A bálvány születése (Evangélikus Naptár, 1976. 112.)
[16] Jeremiás I. (Bevezető vers, Evangélikus Élet, 1957. 3. sz.) A versciklusnak csak egy további része jelent meg az EvÉlet 1957. 5. számában.
[17] Kérés (Magvetőt vár a Föld, 31.)
[18] Hatalom alatt (Magvetőt vár a Föld, 34-36.)
[19] Én így látom (Számadás, 17.)
[20] Így is lehet (Számadás, 18.)

mélyebb szónak van egyedül aranyfedezete Isten bankjában és ti sem fizethettek ki senkit más pénzverdében vert gondolat-pénzzel".[21]

Hivatását és *egész életét összegzi* az egyik idős korában írt versében. Az évek sorra „elgurultak", életére már „barna alkony borul", már elfelejtette az egykor talán áhított „hírt és dicsőséget", de egy megmaradt:

„áhítatra hívok ma is még minden embert,..
hogy megfürösszem szeretetben
én, a rég kikért prédikátor,
ki parancsot kapott Urától." [22]

Áldott legyen a száz éve született „régen kikért prédikátor" emléke, de áldott legyen minden mai elhívott szolga, aki megkapta és teljesíti az Úrtól kapott parancsot, az Úr szolgálatát!

Jakus Imre

A hit

A hit: botom,
nélküle már
járni sem
tudok,
de vele
a hegycsúcsokra
is felfutok.

A remény

A remény: bárkám,
ha sosem szállok
ki belőle
átjutok benn
az égi Ararát
tetőre.

A szeretet

A szeretet: kar,
a két kitárt kar
a tékozlót is megindító,
mi térdre hullva ejteti:
„nem vagyok immár méltó."

[21] Kérés mai prédikátorokhoz (Evangélikus Naptár, 1975. 127.)
[22] Az útravaló (Evangélikus Naptár, 1969. 118-119.)

Terray László

Küzdelem az ideológiával

Korányi András – Orosz Gábor Viktor – Reuss András (szerk.) *A norvég egyházi harc. Küzdelem az ideológiával 1940-1945.* Luther Kiadó, 2007. Eszmecsere. Evangélikus Hiittudományi Egyetem Szociáletikai és Ökumenikus Kutatócsoport kiadványai, 3.

„A norvég egyházi harc" nem ismeretlen fogalom egy idősebb generáció számára. Volt erről már szó a magyarországi evangélikus egyházban, sőt azon kívül is, már a világháború alatt, de utána is. Hiányzott azonban egy részletes és átfogó ismertetése ennek a fontos fejezetnek a lutheránus egyháztörténetben magyar nyelven. Erről gondoskodik most ez a kiadvány.

Magában Norvégiában a második világháborúnak és benne az egyházi harcnak egész könyvtárra menő irodalma van, norvégul. Szerencsére a legutóbbi tizenöt évben két jelentős monográfia jelent meg az egyházi harcról *németül*, Gunnar Heiene norvég egyháztörténet professzor 500 oldalas monumentális Berggrav-életrajza 1992-ből, 1997-ben németül is, ugyancsak 1992-ben a norvégul tudó *német* Arnd Heling 300 oldalas dolgozata, *Eivind Berggrav teológiája a norvég egyházi harcban* címmel, szintén németül. E két könyv nemcsak korábbi dolgozatokra támaszkodik, hanem saját, átfogó levéltári kutatásokra és a harc résztvevőivel végzett interjúkra is, s így képviseli a kutatás legfrissebb állását. Ami pedig az eredeti dokumentumokat illeti, már a háborút követő első években jelent meg egy többszáz oldalas gyűjtemény német nyelven, több kiadásban, *Norwegische Kirchendokumente* címmel.

A most magyar nyelven megjelent könyv tehát a norvég egyházi harc legfrissebb és leghitelesebb tárgyalására építhetett, amint ezt számos, ezekre a forrásokra utaló lábjegyzet is tanúsítja. De figyelembe vette az egyházi harc története nesztorának, a norvég Torleif Austad professzornak korábban angol nyelven megjelent munkáit is (az „Irodalom" listában 1978, 1988, 1999), amelyek többek között *Az egyház alapja* nevű hitvallási irat részletekbe menő elemzésével is foglalkoznak.

A könyv három, egymástól világosan elválasztott részre oszlik. Az első, történeti rész (65 oldal), részletes képet ad az egyházi harc lefolyásáról. A második az egyházi harc vezéralakjának, Eivind Berggrav püspöknek teológiáját tárgyalja (24 oldal) és azonos Reuss Andrásnak a *Credo*ban (2001/3-4, 25-38.o.) megjelent dolgozatával. A harmadik rövidebb-hosszabb idézeteket ad az egyházi harc legfontosabb dokumentumaiból (70 oldal). Ehhez járul még egy gondosan kidolgozott és részletekbe menő kronológia (27 oldal, ebből négy oldal az 1940 előtti időre vonatkozik.).

A történeti rész először rövid összefoglalást ad Norvégia egész történetéről a XX. század első felében s úgy tér rá a norvég evangélikus egyház helyzetére az 1940. április 9-én történt hitleri megszálláskor. Mint oslói püspök, s így hivatalból a püspöki kar elnöke, Eivind Berggrav lett az, akire a felelősség hárult, hogy összpontosítsa, de egyben irányítsa is az egyház lépéseit az ötéves megszállás alatt. Biztos kézzel vezeti a könyv az olvasót az első lépésektől, amikor az egyház vezetősége és népe még azzal számolt, hogy a megszállók tiszteletben fogják tartani Norvégia alkotmányát és jogrendszerét, - a kisebb-nagyobb (főleg nagyobb) jogsértéseken és

vitákon át - az egyház és állam közti törésig, amely 1942 tavaszán következett be. Ekkor iktatta be a megszálló német hatóság Vidkun Quislinget, mint miniszterelnököt és indított vele és rajta keresztül kíméletlen harcot az egyház alkotmányos vezetősége ellen.

Ezen a ponton, 1942 áprilisában hozta nyilvánosságra a norvég evangélikus egyház vezetősége azt a hitvallást, amelyen Berggrav vezetése alatt már hónapok óta dolgoztak és amely *Az egyház alapja* néven egyháztörténeti jelentőségűvé vált. Ebben többek között szakítanak azzal a hagyományos fejtegetéssel, amely szerint a felsőbbségnek minden körülmények között engedelmeskedni kell, s a hangsúlyt Péter és a többi apostoloknak arra a hitvallására helyezik, hogy Istennek kell inkább engedelmeskedni, mint az embereknek. (ApCsel 5,29). *Az egyház alapját* a szószékekről is felolvasták.

Az egyház hét püspöke a hitvallás nyilvánosságra hozásával kapcsolatban lemondott állami hivataláról, de továbbra is vállalta azt a szolgálatot, amelyet püspökké ordinálásuk rótt rájuk. Ugyanígy a gyülekezeti lelkészek legnagyobb része, egyénenként és írásban is, bejelentették lemondásukat állami kötelezettségeikről, mint az anyakönyvvezetés, államjogilag hivatalos esketés stb., de fenntartották elkötelezettségüket a gyülekezeti munkára. 1942 végéig a 858 lelkész közül 797 csatlakozott *Az egyház alapjá*hoz és mondta fel állami állását (47.o) és ezzel fizetését is. Ez a szám utóbb még 815-re emelkedett (201. o). A hatalom birtokosai minderre börtönnel, száműzetéssel és más hatalmi eszközökkel feleltek. De ezzel csak még jobban szemmelláthatóvá vált a törés „az állam egyháza" és a hitvalló egyház között. A könyv statisztikai adatokat is közöl: több mint 120 lelkész került börtönbe (63.o), közülük 30-an haltak meg koncentrációs táborban, 2 pedig német fogságban vesztette életét (62.o).

E sorok írója szívesen látta volna, ha a szerzők szélesebb ecsettel festették volna meg a hétköznapi életet (az Európában dühöngő véres háború időileg kellős közepén) mind a gyülekezetekben, mind a börtönben levő egyházvezetők, lelkészek és „laikus" hitvallók életében (és családjukban), - de az uralmon levő egyházvezetőség iparkodását is, hogy viselkedésükre teológiai alapot szerezzenek. Itt ugyanis nem hatalmi erők mérkőzéséről volt szó, hanem egy *ideológia* (és annak következményei) mellett vagy ellen küzdő harcról. Ezért is helyes a könyv alcíme is: *Küzdelem az ideológiával* 1940-1945. Dehát egy pár száz kis oldalra méretezett köyvbe nem fér bele minden, aminek helye lehetett volna.

Az első részt és a terjedelmes kronológiát, e fejezetek természeténél fogva, érdemes párhuzamosan olvasni, így bontakoznak ki az egyházi harc fejleményei egész drámai részletességükben, a hatalom birtokosainak sakkhúzásaival együtt.

Mivel az egyházi harc élén Eivind Berggrav állt, természetes, hogy ennek a legendáris egyházvezetőnek az életrajza (a történelmi első részben külön 12 oldal) és teológiai portréja szintén része ennek a könyvnek. Az életrajzra mindenképpen szükség van a teológiai döntések megértéséhez. A teológiai döntésekhez Reuss András *Credo*-beli cikke a megbízható, szakszerű kalauz: „Berggrav oslói püspök teológiájának fő vonásai a norvég egyházi harcban." (79-102.o.)

Külön érdeme a kiadványnak, hogy a Dokumentumok című részben közli *Az egyház alapja* hitvallási iratot. Részletek jelentek már meg ebből magyarul, Reuss András cikkében is. De teljes egészében itt található az egész irat (132-139.o). A

szerzők maguk megemlítik, hogy a szöveg „nem tartalmazza azt a néhány rövid utalást, amely különböző újságcikkekre és a minisztérium leveleire vonatkozik". Kár, mert a kihagyások ugyan nem szükségesek a szöveg megértéséhez, de közlésük érzékeltethetett volna valamit az „ellenfél" merev, bürokratikus hangneméből, és aláhúzta volna a hitvallás *Sitz im Leben*jét, a megszövegezés atmoszféráját.

Nem hallgathatja el e sorok írója azt a megjegyzését, hogy hiányol a könyvben egy (legalább rövid) fejezetet a norvég egyházi harc magyarországi visszhangjáról. Ordass Lajos köztudomásúlag előadást tartott a harc akkori állásáról lelkészegyesületekben 1943 tavaszán. Ordass Lajosnak Szépfalusi István szerkesztésében megjelent *Válogatott írásai*ban megtalálható ennek az előadásnak a szövege, mint lényegében Gustaf Aulén svéd püspök egy előadásának fordítása. Erre utal e könyv is a szerző Aulén neve alatt. De ehhez Ordass Lajos *saját kommentárjait* is hozzáfűzte, - *ezt* nem közlik a *Válogatott írások*, de megtalálhatók a Magyar Országos Levéltár Ordass Archívumában (és talán az Üllői úti Evangélikus Országos Levéltárban is).

Mikor aztán Ordass Lajos 1944 őszén Esztergomban Valdemar Langlet svéd diplomata társaságában megpróbálta rábeszélni Serédi Jusztinián hercegprímást egy zsidóüldözés elleni közös keresztyén nyilatkozatra, ott is hangsúlyozta, hogy a *norvég* katolikus egyház püpöke csatlakozott Berggravék kezdeményezéséhez egy ilyen tiltakozásban. Sőt két napra rá Török Sándor író, kihallgatáson Serédinél a zsidóüldözés ügyében, mint utóbb kiderült (Szenes Sándor: Befejezetlen múlt, 199.o), ugyancsak a norvég példára és Berggravra hivatkozott.

1947-ben, hosszú külföldi útjáról viasszatérve, előadássorozatban számolt be Ordass Lajos az útról, s ebben is kitért a norvég egyházi harcra. Imponáló, hogy egy rövid norvégiai látogatás után milyen éles meglátással tudta Ordass felvázolni a norvég harc legfontosabb eseményeit és azok jelentőségét. Ennek a négy előadásnak a kéziratai szintén megtalálhatók a Magyar Országos Levéltárban, de Ordass Lajos veje ifj. Dedinszky Gyula és felesége révén most már nyomtatásban is megjelentek (Keresztyén Igazság, 72. – 75. sz., Norvégia: 75. sz., 29.sk o.)

Előkerült a „norvég példa" (Berggrav elleni kirohanással) Mihályfi Ernő közismert béri beszédében 1948 augusztusában is, - és folytatni lehetne a sort, amikor a norvég evangélikusok és Berggrav harca, pozitív vagy negatív módon, téma volt magyar evangélikus egyházunkban is. Az olvasó talán nem veszi szerénytelenségnek, ha azt is megemlítem, hogy magam is írtam egy cikket Ordass Lajos és Eivind Berggrav címmel (Keresztyén Igazság, 27. szám, 30-47 o), német eredetije is megtalálható a Joachim Heubach püspök 70. születésnapjára kiadott kötetben *Kirche in der Schule Luthers* (1995), 437-454. o.

De a norvégok és Eivind Berggrav harca nemcsak mint egyháztörténeti penzum kellene hogy érdekeljen bennünket (nemcsak egyházunk elhívott, *rite vocatus*, tagjait, hanem mindnyájunkat), de kellene, hogy mindnyájunkat késztessen *„saját múltunk megismerésére és tanulságok keresérére"*, - hogy Reuss András cikkének utolsó mondatát idézzem.

* - * - *

U.i. Végül még egy kis adalék norvég-magyar kapcsolatokról, a norvég egyházi harcra vonatkozólag, más szemszögből, mint ahogyan ez az új tanulmány foglalkozik a témával.

Az 1937/38-as tanévben volt a soproni evangélikus teológiai fakultásnak egy norvég vendéghallgatója. Kiderül ez Kiss Jenő professzornak a teológiai fakultás történetéről szóló *Visszapillantás*ából (Pécs 1943). Vagy 10-15 évvel ezelőtt megkérdeztem egy volt hallgatótársát, emlékszik-e rá. Igen, mondta, volt ott egy szerény, szőke norvég fiú, nem sok vizet zavart, nem is volt ott az egész tanulmányi év alatt, „no és mi inkább a finn vendéghallgatókkal ápoltuk a kapcsolatot, abban az évben kettő is volt belőlük Sopronban." -

Ez az akkori norvég teológus aztán 1944 tavaszán egyike volt azon keveseknek, akiket egy Quisling-hű püspök lelkésszé avatott Osloban. Ugyanakkor, már mint „docens", megbízást kapott a Quisling-kormánytól, hogy vezessen egy olyan tíz hónapos tanfolyamot, amelyen középiskolát nem végzett jelölteket képeztek ki lelkésszé. Ez a tanfolyam 1944 őszétől 1945 május végéig tartott volna. Erről a tanfolyamról e könyv is említést tesz, 199. o. – *T.L.*

Lehetőség könyvcserére

Mindazoknak a testvéreknek, akik könyvespolcán megtalálható az 1977-ben kiadott Dóka Zoltán által írt Márk evangéliuma című könyv, melybe több, mint 300 helyen bekerült a szerző akaratával ellentétben a diakóniai teológia „ideológiája", szeretettel felkínáljuk a csere lehetőségét! Ha a könyvet címünkre (8200. Veszprém, Kossuth u. 4.) megküldik, a könyv eredeti, a hévizgyörki gyülekezet által kiadott, külsejében is szép megjelenésű kiadását küldjük vissza utánvéttel.

Isó Dorottya és Isó Zoltán

Folyóiratunk előfizetése

Közöljük tisztelt előfizetőinkkel, hogy 2008-ban folyóiratunk árát nem emeljük. Éves előfizetési díja tehát továbbra is 1200 Ft. Azt azonban szeretettel kérjük, hogy a postai díjak emelkedése miatt, aki csak teheti, a megemelkedett költségekhez járuljon hozzá.

Azoknak az olvasóinknak, akik az utóbbi években elmulasztották az előfizetés rendezését, a következő ajánlatot tesszük: ha a 2006-2007-2008-as előfizetést egy összegben rendezik – azaz 3600 Ft-ot befizetnek – akkor korábbi tartozásukat elengedjük. Ha június 30-ig a kért összeg nem érkezik meg, kénytelenek leszünk a folyóirat küldését leállítani, mert annak árát és postaköltségét nem tudjuk tovább hitelezni.

Jakus Imre

Kérés mai prédikátorokhoz

Nem igaz,
hogy mindig fönn vagytok Vele
a Tábor hegyén
ahol örökké zöldell
a hit fájának lombja
nem igaz

mért beszéltek hát úgy
mintha mindig fönn
lennétek Vele
mindig fönn
miért

vetkőzzétek le
a századok óta beidegzett
szómozdulatokat
amik a könyökén jönnek ki már
az agyon prédikált világnak
és az üzenettel
két lábbal járjatok a földön
mint a zsoltár írója
akinek volt bátorsága
a „mélységből" is felkiáltani
bűnbocsánatért
mégsem húzta le népe
a próféták durva
darócát róla
de mellé térdelt
és reménységgel fogódzott meg
elesettségében is erős hitében

vetkőzzétek le hát
beidegzett szómozdulataitokat
vetkőzzétek le végre
vagy elfelejtettétek már
hogy az apostol a
lélek legőszintébb mondatát
fogalmazta meg könyörgésében
amikor lelki tükrébe nézve
hívő létére is
segítségért esengett
„hitetlenségében"

noha választott volt
aki többet munkálkodott
az Úr szőlőjében
mint a többi apostol
együttvéve
gondoljátok csak meg
hogy a legmélyebb szónak
van egyedül aranyfedezete
Isten bankjában
és ti nem fizethettek ki senkit
más pénzverdében vert
gondolat-pénzzel

töltsétek meg hát erszényeteket
tiszta igével
mert a teremtett világ
„sóvárogva várja Isten fiainak
megjelenését"
akinek keze tele van
az Evangélium aranyával
mert arra vár a szegény
csak arra.

Lapzártakor érkezett a szomorú hír, hogy

Fasang Árpád

zongoraművész, volt UNESCO-nagykövet, a Testvéri Szó aláírója, az Ordass Lajos Baráti Kör alapító tagja,

2008. február 19-én életének 66. évében hazatért Teremtőjéhez.
Elhunyt testvérünkről legközelebbi számunkban emlékezünk meg.

Summary

In our current issue we commemorate our late editorial member, Sándor Magassy Sen., who passed away five years ago with a sermon from him. Stepping towards Easter in the fasting period he points at the cross saying: turn towards the cross, because the really important things turn out there.

This is followed by the opening devotion delivered at the Luther conference in Révfülöp on 1, 2, February, 2008. and two of the given lectures. The devotion was held by Pastor Sándor Weltler. In his first lecture Tibor Fabiny dr. dealt with the Christ centered Bible interpretation of Luther. The second lecture was given by Antal Véghelyi who looked into the topic of universal priesthood and pastoral service.

This is followed by the first part of the three-part lecture of Enikő Böröcz, in which she gives account of the results of her research in Chicago on bishop Lajos Ordass.

In our „Documents" column we can read a proposal handed in by Tibor Schulek in 1956 to the leader of the State Church Office (ÁÉH). In the next writing Pál Zászkaliczky Sen. commemorates the supporter of the orphans, Imre Jakus who was born 100 years ago. Connecting to the commemorating lines we bring a few poems also from Imre Jakus.

Finally László Terray presents the readers with a book titled „Fighting the Ideology". The book is about the fight of the Norwegian church against Fascism, and about the leader of this fight: archbishop Berggrav.

Zusammenfassung

Zu Beginn unserer jetztigen Folge gedenken wir des vor 5 Jahren verstorbenen Mitbruders, gewesenen Mitglieds unserer Redaktion, Sándor Magassy sen. mit einem seiner Predigten, in welchem er - am Wege zu Ostern in der Fastenzeit - auf das Kreuz weist um uns hinzuführen, denn dort sind die besonders wichtigen Dinge wahrnehmbar.

Danach bringen wir die Einleitungsandacht der Luther-Konferenz in Révfülöp, sowie die zwei dort vorgeführten Vorträge. Die Andacht hielt Pfarrer Sándor Weltler. Im ersten Vortrag beschäftigte sich dr. Tibor Fabiny mit der christozentrischen Bibelauslegung. Der zweite Vortrag, gehalten von Antal Véghelyi, erörterte das Thema der Weltpriesterschaft und des Seelsorgerdienstes.

In der Studienspalte folgt der erste Teil des dreiteiligen Vortrages von Enikő Böröcz, in welchem sie über das Resultat ihrer Ordass-Forschung in Chicago berichtet.

In der Dokumentenspalte lesen wir eine Einwendung von Tibor Schulek, gerichtet im Herbst 1956 an das Staatlich-kirchliche Amt.

In der nächsten Schrift stellt Paul Zászkaliczky sen. ein Denkmal dem vor 100 Jahren geborenen Imre Jakus, der in seiner Seelsorgertätigkeit als Unterstützer der Waisen galt. Zu den Gedenkzeilen reihten wir auch einige seiner Gedichte hinzu.

Letztlich macht uns László Terray mit dem Buch „Kampf mit der Ideologie" bekannt. Das Buch handelt über den Kampf der norwegischen Kirche gegen den Faschismus und zeigt den Leiter dieses Kampfes: Erzbischof Berggrav.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Dr.Fabiny Tibor ifj. egyetemi tanár	Budakeszi
Dr.Böröcz Enikő lelkész, levéltáros	Budapest
+ id. Magassy Sándor lelkész	Sikátor
+ Schulek Tibor lelkész	Komárom
Terray László ny. lelkész	Råde (Norvégia)
Véghelyi Antal teológiai referens	Budapest
Weltler Sándor lelkész	Malomsok
id. Zászkaliczky Pál ny. lelkész	Fót

***

Szeretettel ajánljuk Olvasóink figyelmébe alábbi kiadványainkat:

Ordass L.:	Nem tudok imádkozni	700,-
Ordass L.:	A keresztfa tövében, Nagyheti áhítatok	300,-
Ordass L.:	Vádirat, Korrajz	50,-
Ordass L.:	Jó hír a szenvedőknek, Prédikációk	700,-
Ordass L.:	Akikkel az Úton találkoztam	500,-
Ordass L.:	Gondolatok a Filemon levél olvasása közben	100,-
Giertz Bo-Ordass:	Hitből élünk	600,-
Ordass-Lyngar:	A fáklya, Ifjúsági áhítatos könyv	450,-
Terray L.:	Nem tehetett mást, Ordass Lajos életútja	250,-
Scholz L.:	Tisztítsd meg szívedet	250,-
Scholz L.:	Két sugárzó igazgyöngy, Írásmagyarázat	300,-
Scholz L.:	Elveszett és megtaláltatott	150,-
Sólyom J.:	Hiszem-tudom, Bevezetés az egyház tanításába	400,-
Boleratzky L.:	Aki mindvégig állhatatos maradt	600,-
Virág Jenő:	Dr. Luther Márton önmagáról	900,-
Luther M.:	14 vigasztaló kép	250,-
Botta I.:	Dévai Mátyás, a magyar Luther	200,-
Vajta V.:	Hit és élet összecsengése	50,-
Jung E.:	Hogyan vezessem a vasárnapi iskolát?	450,-
Maróthy J.:	Szegények szíve, Novellák	700,-
Kendeh-Newman:	Jöjj Jézushoz! Evangelizáló füzet	150,-
Rőzse I.:	A halál árnyékának völgyében	500,-
Boleratzky L.:	A miskolci evangélikus jogakadémia	50,-
Boleratzky L.:	A miskolci jogakadémia tanárai	200,-
Boleratzky L.:	Evangélikus egyházjog I.+II. r.	1.700,-
Kaj Munk:	Három dráma	600,-
Böröcz S.:	Kiáltás a mélyből	1.400,-
Ittzés J.:	Az evangélium hullámhosszán, Vasárnap reggeli meditációk	500.-
Ifj. Zászkaliczky P.:	Isten követségében	1.000,-
Thurnayné Schulek V.:	Édesapánk, Dr. Schulek Tibor	1.500,-
Kapi Béla:	Isten hárfása…	1.400,-

A **Keresztyén Igazság** évi előfizetési díja 1.200,- Ft.
Külföldre 10€. Egy szám ára 300,- Ft.
Folyóiratunk és kiadványaink megrendelhetők:
Ordass Lajos Baráti Kör
1114 Budapest, Bocskai út 10.
Postacím: 2151 Fót, Ibolyás u. 3/A.

ORDASS LAJOS BARÁTI KÓR
BUDAPEST 1988